

מראות הצובאות

פירוש אלשיך

לספר

עמוס

מאת

רבי משה אלשיך

מהדורה מעוצבת

עיצוב: זהבה גרליץ

דעת

ירושלים תשע"ח

התוכן

3	פרק א
6	פרק ב
11	פרק ג
16	פרק ד
22	פרק ה
31	פרק ו
35	פרק ז
40	פרק ח
45	פרק ט

פרק א

א דברי עמוס אשר-היה בנקדים מתקוע אשר- חזה על-ישראל
בימי עזיה מלך-יהודה ובימי ירבעם בן-יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש :
ב ויאמר ה' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל :

(א) דברי עמוס אשר היה בנקדים וכו'. לא אמר שהיה נוקד כי אם **אשר היה בנקדים** הודיע איך הוכן לנבואה, והוא, כי היה עם בעלי מקנה רועה בשדות פרוש מבני אדם להתבודד, וגם היה **מתקוע** שהיו אנשיה בעלי חכמה כמאמרם ז"ל על התקועית ששלח יואב למלך דוד, כי על ידי היותו חכם גדול רבו של ישעיה הנביא כמו שאמרו ז"ל, מצורף עם ההתבודדות זכה לנבואה, והנה ידוע מרז"ל כי עשר לשונות של נבואה הן, ואשר הן של **קושי** הן **דבור וחזון** ושתייהן נאמרו פה, **דברי עמוס ואשר חזה** כי נבואותיו היו של קושי, ועל כן אחרת, כי לבל יהיה כמו זר בעיני הרואים, כי כל דבריו קושי, על כן תחילת דבריו החל בקושי על עצמו, באומרו **(ב) ה' מציון ישאג וכו'.** **ואבלו נאות הרועים** שהוא נוגע אל עצמו כי רועה הוא, והעניין כי כל כך תהיה הצרה, שאין צריך לומר שיושיע ה' את האדם בזכות בהמה, כענין **אדם ובהמה תושיע ה'**, כי אם שגם **נאות הרועים** יאבלו, כי תגיע למקניהם צרה להיות יד ה' הויה בהם, וגם **ויבש ראש הכרמל** עד אין מרעה להם, וכל שכן בני האדם.

ושיעור הכתוב, ה' מציון אשר משם תצא תורה **ישאג** מהעדר קיום תורתו, ואם שאגתו יתברך הייתה נשמעת משם לא יכילנה העולם, כלומר, אך גם שהשאגה מציון תצא מירושלם אשר דבר ה' לנביאיו משם הוא, כמה דאת אמר ודבר ה' מירושלם משם **יתן קולו**, כי קול השאגה תתפשט בירושלם להיותה נשפעת אל הנביא, שעל ידי ההתפשטות יחלש חוזק השאגה ורוגזה, ומרוגז שאגתו יתברך הלא תמשך צרה, שאפילו **נאות הרועים** יתאבלו, כי גם עד הבהמות תמשך מארה וחסרון, כי יד ה' תהא הויה בהן, וגם רעב כי **ויבש ראש הכרמל** עד אין מרעה להם, ומה גם עתה באדם, כי עיקר רוגזו יתברך באדם הוא, והנה בשלהי יואל נאמר **וה' מציון ישאג ופה** נאמר **ה'**, אך הוא כי שם ידבר על סוף גלות הזה האחרון, על זמן יום הדין הגדול כמפורש שם, ואז יש מידת הדין גדולה, על כן גם **מירושלם יתן קולו** שמתפשטת השאגה, עם כל זה להיות **וה'** שהוא הוא ובית דינו, על כן **ורעשו שמים וארץ**, אך עתה עמוס ידבר על זמנו שבית המקדש על מכונו וציון וירושלים עודם על עמדם, **ה' ישאג** בלי בית דינו, על כן אין הרוגז רב להתרעש שמים וארץ, כי אם **ואבלו וכו' ויבש ראש הכרמל** ולא כלו, והוא על דרך אומרם ז"ל על ה' נתן וה' לקח, כי כשנותן הוא ה' בלי דין וכשלוקח הוא ובית דינו.

ג כה אמר ה' על-שלושה פשעי דמשק ועל-ארבעה לא אשיבנו
 על-דושם בחרצות הברזל את-הגלעד :
 ד ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן-הדד :
 ה ושבתי בריח דמשק והכרתי יושב מבקעת-און ותומך שבט מבית עדן
 וגלו עם-אָרם קירה אמר ה' :

(ג) כה אמר ה' על שלושה פשעי דמשק וכו'. הנה עיקר נבואת עמוס לא הייתה על הגויים ועל יהודה כי אם על ישראל, כאומרו **דברי עמוס וכו'** שהם דברי קושי וצרות כמשמעות **דברי**, הנה המה בעצם **אשר חזה על ישראל** לא על הגויים ולא על יהודה, ולהורות גודל אשמת ישראל הגדושה על כלנה, אמר **על שלושה פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו**.

(ד) **ושלחתי אש ואכלה ארמנות וכו'**. ובחורבן הבתים והארמנות, (ה) **ושבתי בריח דמשק**. הקל הרוגז מעל העם שלא יהיה כי אם להכרית יושב ממקום אחד, ותומך שבט ושררה ממקום אחר, ושיגלו קירה עם ארם ולא כולם.

ו כה אמר ה' על-שלושה פשעי עזה ועל-ארבעה לא אשיבנו
 על-הגלותם גלות שלמה להסגיר לאָדום :
 ז ושלחתי אש בחומת עזה ואכלה ארמנתיה :
 ח והכרתי יושב מאשדוד ותומך שבט מאשקלון
 והשיבותי ידי על-עקרון ואבדו שארית פלשתים אמר אֲדני ה' :

וכן בעזה (ו) **על שלשת פשעיה**. והוסיפה רביעית **להסגיר פליטי ישראל לאדום**, על כן (ז) **ושלחתי אש**, הכעס **בחומת עזה** עד היסוד בה, ותתפשט **שואכלה ארמנותיה**, ועל ידי חורבן חומתה וארמנותיה כל רעת [עזה] לא תהיה, כי אם, (ח) **שאכרית יושב מאשדוד ותומך שבט מלכות מאשקלון** וישארו העם, **והשיבותי ידי על עקרון, ואבדו שארית פלשתים** אשר נשארו בה, אך לא יהיה כליון חרוץ גם במקומות אלה, מלבד שאר מקומות מפלשתים שעל עמדם יעמודו.

ט כה אמר ה' על-שלושה פשעי-צר ועל-ארבעה לא אשיבנו
 על-הסגירם גלות שלמה לאָדום ולא זכרו ברית אחים :
 י ושלחתי אש בחומת צר ואכלה ארמנותיה :

וכן (ט) על שלשה פשעי צר. על הסגרים גם הם גלות שלמה לאדום (י) ושלחתי אש בחומת צר ואכלה ארמנותיה. ולא כליתי את עמה.

יא כה אמר ה' על-שלשה פשעי אדום ועל-ארבעה לא אשיבנו
 על-רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח :
 יב ושלחתי אש בתימן ואכלה ארמנות בצרה :

וכן (יא) על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו. ואיני מדבר עתה על חורבן בית שני, כי על הדבר ההוא לא יהיה שריד לבית עשו, כי אם על עונות ראשונים והם על רדפו בחרב אחיו, והוא כי לולא הקדים יעקב בתפילה ובדורון, בחרב היה בא לקראתו, כמאמר המלאכים באנו אל אחיך אל עשו וגם הולך לקראתך, וכמו שאמרו ז"ל כי גם המלאכי השרת הכוהו פצעוהו, עד אומרו אחי יעקב אני, וגם הארבע מאות איש לא רצו להיות אתו להרוג את יעקב, וברחו מעם עשו ועל כן הותש כחו, וגם אז בקש להורגו בשניו זהו פשע אחד, והשני, כי ושחת רחמיו כי אשר היה מרחם על אביו יצחק, שאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי, לרחם על אביו בל ישתה כוס רעל הריגת יעקב בחייו, אותם הרחמים שהיה מרחם עשו ליצחק שחת אותם, כאשר היה הולך לקראת יעקב, לולא ה' היה [לו, היה] הורגו בבואו מפדן ארם, ולא חש על רחמיו על אביו, לבלתי הרוג את בנו בחייו, שלישית, כי ויטרף לעד אפו עמלק בצאתנו ממצרים, כי טריפה לעד הייתה להשמיד שריד, כי התחכם לבוא עליהם כאשר רפו ידיהם מן התורה, היא קול יעקב להשמידם בברכת חרב, וכמאמרנו על ואתה עיף ויגע ולא ירא אלוהים, כי היה ישראל עיף ויגע הגוף, ולא ירא אלוהים שהוא עייפות הנפש, באופן יעשה כלה לעד וזהו ויטרף לעד אפו, לולא ה' היה לנו ישתבח שמו לעד, ואחר שהצילנו אז יתברך ויחלוש יהושע וכו', עברתו זאת שמרה נצח, כי תמיד הייתה משטמה בלבו, כי על כן חזר באסיפת אהרן כי הוא הכנעני מלך ערד, וגם וימאן אדום נתון את ישראל וכו' ויאמר פן בחרב אצא לקראתך.

ועל ארבעה אלה אמר, הוא (יב) ושלחתי אש בתימן וכו'. אך בשעיר ושאר מקומות בעמדם יעמודו וגם תימן ובצרה, עיקר הכעס היה בערים לא באנשים, והוא, כי לא על העתיד לבא עליהם בגאולה העתידה ידבר אחר גלות אדום, כי על זה נאמר זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים, ויום נקם בלבו יתברך, אך ידבר עתה על ארבעה עונות הנזכרים וזה מוכרח, שאם לא כן למה מנה בו ארבעה פשעים, מה שלא עשה כן באחרים.

ועוד שאנה עזב שעיר ושאר מקומות ולא הזכיר רק **תימן ובצרה**, ואנה עזב יום נקם בלבו יתברך עד שלא יהיה שריד לבית עשו, אך אין זה רק על חורבן **תימן ובצרה**, על ארבעת פשעיו אלה הנאמרים באמת, לא כאשר חשב הר"י **יצחק אברבנאל** ז"ל שעל העתיד ידבר.

יג כה אמר ה' על-שלשה פשעי בני-עמון ועל-ארבעה לא אשיבנו
 על-בקעם הרות הגלעד למען הרחיב את-גבולם :
 יד והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה בתרועה ביום מלחמה בסער ביום סופה :
 טו והלך מלכם בגולה הוא ושריו יחדו אמר ה' :

ושעור העניין כמו שכתבנו, שאומר הוא יתברך מי יתן והייתה רעת ישראל כאומות האלו, שהיה מקום להשליך עיקר הכעס על הערים, ולא אבדו כל העם כאשר היה באלו הנזכרים, כי **ושלחתי אש וכו'**, וכן (יג) **על שלשה פשעי בני עמון וכו'**. כי גדלו אשמותם רק עד גדר, כי (יד) **והצתי אש בחומת רבה**, עד היסוד בה ונמשך שגם **ואכלה ארמנותיה בתרועה וכו'** שעל ידי הטיל הכעס בזה כל צרתם לא הייתה, כי אם (טו) **שוהלך מלכם בגולה**. אך הוא ושריו יחדיו היו אך לא כלו אותם כי אם שגלו ושבו.

פרק ב

א כה אמר ה' על-שלשה פשעי מואב ועל-ארבעה לא אשיבנו
 על-שרפו עצמות מלך-אדום לשיד :
 ב ושלחתי-אש במואב ואכלה ארמנות הקריות ומת בשאון מואב בתרועה בקול שופר :
 ג והכרתי שופט מקרבה וכל-שריה אהרוג עמו אמר ה' :

(א) וכן על שלשה פשעי מואב. לא גדלה רעתו אל כליון, כי אם (ב) שהשלחתי אש במואב. ומה שאכלה בעצם היא ארמנות הקריות ומת בשאון מואב הוא מלכם בתרועה וכו'. וכן לא נגזר רק על בלתי היות (ג) שופט בקרבה. כי אם ממקום אחר וכל שריה אהרוג אך ישאר העם.

ד כה אמר ה' על-שלשה פשעי יהודה ועל-ארבעה לא אשיבנו
 על-מאסם את-תורת ה' וחקיו לא שמרו ויתעו כזביהם אשר-הלכו אבותם אחריהם :
 ה ושלחתי אש ביהודה ואכלה ארמנות ירושלם :

וכן (ד) על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו. שהוא מאסם את תורת ה', כי ויתר הקדוש ברוך הוא על ע"ז כו' ולא ויתר על ביטול תורה וכן חקיו לא שמרו, ולהיות כי עיקר צרבת המכה על ישראל היא מקנאת יהודה, שכלה ה' חמתו שפך חרון אפו בציון וירושלים וארמנותיה, והקל מעל העם מה שאין כן בישראל, כי השליכם מעל פניו וכלה גרש גרשם, כי לא הטיל כעסו בארמנותיה כי אם בהם עצמם, על כן פירש טעם ביהודה אל מה שהקל בהם, מה שלא הוצרך לפרש ביתר עמים הנזכר, כי ראה ויתר גויים מלהחמיר בהם, ונתן הטעם ואמר ויתעום כזביהם אשר הלכו וכו'.

ולבוא אל העניין נזכירה מאמרם ז"ל על פסוק על מה אבדה הארץ, דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכים על מה אבדה הארץ ולא ידעו, עד שהשיב הקדוש ברוך הוא ואמר על עזבם את תורת.

והלא יקשה האם כל כך הייתה חכמה זו שלא השיגו אותה, אך הוא כי המה ראו שבעה בתי דינין עבדו ע"ז, מה שאין מידתו יתברך כי אם על שלשים ועל רבעים, על כן אמרו בלבם אם נאמר על ע"ז ג"ע ש"ד, הלא עברו שלשה דורות יתרים אם כן סיבה אחרת יש, והם לא ידעו כי עסק התורה היה מגין ומעביר, על כן לא ידעו מה להשיב עד שהשיב הוא יתברך ואמר, על עזבם את תורת שהיא עון ביטול תורה, כי ויתר הקדוש ברוך הוא על ע"ז וכו' ולא ויתר על ביטול תורה.

וזוה יאמר, כי מה שויתעום כזביהם הם אלילים אשר עבדו ואין עליהם כזב האשם, כי הלא מה שהתעום כזביהם ויכלו למו הוא, כי ראו אשר הלכו אבותם אחריהם, ולא פקד עליהם ה' שבעה דורות, על כן טעו כי חשבו חלילה כי עזב ה' את הארץ, כאשר מעין זה טעו חכמים נביאים ומלאכים בטעם החורבן, כי היה להם עוון ביטול תורה קטון מזה, כך היו כל יהודה טועים בזה ועל ידי כן בטלו מענין התורה וחקיה שאין הדעת מחייבם, ועל כן (ה) ושלחתי אש ביהודה. הוא האף והחימה ואכלה ארמנות ירושלים שהיה בהם עיקר כעסו, כי כלה ה' חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון והיקל מהעם כאשר עשה ביתר עמים הנאמרים, שבכולם הוטל עיקר הכעס בארמנותיהם, אך אוי על הרעה הגדולה מאשמת ישראל.

ו כה אמר ה' על-שלשה פשעי ישראל ועל-ארבעה לא אשיבנו
 על-מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים :
 ז השאפים על-עפר-ארץ בראש דלים ודרך ענוים יטו
 ואיש ואביו ילכו אל-הנערה למען חלל את-שם קדשי :
 ח ועל-בגדים חבלים יטו אצל כל-מזבח ויין ענושים ישתו בית אלהיהם :

כי (ו) **על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו**. כבדה אשמתם כל כך שלא שלחתי אש בארמנותיהם להקל מהעם, כי אם פקדתי על עצמם, כי רבים פשעיהם ככל המשך הכתובים, והנה לרז"ל ידבר על יוסף הצדיק, ולדעתם יהיה שייחס הדבר אל ישראל ולא אל יהודה עם היות שהוא מכרו, על כי אדרבה לזכות תחשב ליהודה, כי הוא הצילו מהמוות שהיו רוצים אחיו להרוג את יוסף, או להניחו בבור עד שימות שם, כי על כן שיבחו אביו ואמר **מטרף בני עלית**, ואפילו המכירה לא היה יהודה רוצה בה, לולא להפיס דעת אחיו, על כן אל שאר שבטי ישראל תתייחס המכירה ולא לו, אך על פי דרך זה אומר **ואביו** הוא מיותר כי הוא הצדיק הנזכר, ויתכן יאמר על הדיינים שהיו אז, שהיו מוכרים את הצדיק בדינו ביד בעל דינו, בכסף שהיה משחידו בעל דינו, וזה הוא כשהצדיק הוא בעל ממון שלא היה הדיין מוכרו אלא בכסף כי קשה הוא, ואם לא מחמת בצע כסף לא יערבו הדיינים אל לבם לעוות את דינו, כי אם ירגיש יתקומם עליהם כי עשיר יענה עזות, אך אם **אביו** הוא, **בעבור נעלים** בלבד בלא בצע כסף, ימכרוהו לבעל דינו עם היותו צדיק בדינו, הרי גזל משולש שהוא עם שוחד ועם קלקול משפט ועם הגזל גם עריות, ולא המפורסמים ברשעם כי אם המתחסדים (ז) **השואפים על עפר ארץ בראש דלים**. כי עושים עצמם לעושים דרך ה' שאוהבים עניים, ואם הם **דלים** בעולם הזה, הם דבקים בו יתברך אחרי מותם, ולכן הולכים **כשואפים עפר ארץ** אשר על **ראש דלים**, הקבורים בבית הקברות במערותיהם לתנות עליהם, באומרם כי אלה הם אוהבי ה', וקדושה שורה על עפר ראשם, וכשהולכים לבית הקברות לעשות חסידות זה, אינן הולכים בדרך כבושה לכל אדם, למען יחשבו שלבלתי הראות חסידות, הולכים בדרך שלא יעברו בה רבים, וזהו **ודרך עניים יטו**, שיטו מן הכבושה וילכו בדרך של עניים, הפורשים מבני אדם ומהלכים בדרך אחרת, באופן שכל הרואים את כבוד האנשים האלה יפארום לאמר, כי מידת קונם בהם לאהוב את הדלים ולהתאבק ולשאוף עפר על ראשם, כאשר אז אחרי מותם ה' דבק בם, וכל ישעם וכל חפץ הוא ללכת שמה לשכב את אחת מן הנערות, אשר תלך שם לבכות את אביה או אמה באחד המערות צורים ונקיקי הסלעים אשר שם אנשים קבורים, וזהו **ואיש ואביו ילכו אל הנערה**, ויעשו בערמה לבל יתנו לב לדבר, הנהיגו עצמם להיות **שואפים על עפר ארץ בראש דלים**, והוא מעין עובדא דגמרא מעשה היה והוציאוה עשרה במטה, וילכו שנים לבל תשמט מיד אחד בלבד, ויבטחו אב וכן שיהיו בלב אחד, והוא חלול השם כפול לעשות דרך חסידות לרמות, ולחטא עוון עריות ולהיות **איש ואביו**.

(ח) **ועל בגדים חבולים יטו וכו'**. הנה מאשר למדתנו תורה לשום דיינים אצל המזבח מסמיכות פרשת משפטים אל מזבח אדמה, גם הם היו עושים כן והיו מראים חסידות, **ועל עוון בגדים חבולים** מאלמנות או שמלת העני ולא מחזירים שמלתם יום יום, **יטו** עצמם ליטפל ליסר את העושים כך להענישם, וזהו **ועל בגדים חבולים** שהוא על עסק בגדי חבולים **יטו**

אצל כל מזבח, והיו העם חושבים כי לרחם על הדלים ואלמנות היו עושים, ולא היה כי אם להענישם בממון לבית אלהיהם מראים שהוא לבדק הבית והיה לשתות יין מהמעות, וזהו **ויין ענושים ישתו בית אלהיהם**, כי היו מוליכים שם מעות הענושים שיחשבו הרואים כי לצורך בית אלהיהם היה, ולא היה כי אם לשתות שם יין באחת הלשכות אשר שם.

ט ואנכי השמדתי את-האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת :
י ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת את-ארץ האמרי :
יא ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריהם לנזרים האף אין-זאת בני ישראל נאם-ה' :

(ט) ואנכי השמדתי את האמורי וכו'. אמר הנביא במה אתם בוטחים האם חזקים אתם מן האמורי, שארז"ל במדרש וזה לשונו: קשה סיחון ועוג מפרעה וחיילותיו וכו', ועל כן אמר הוא יתברך על ישראל עוברי רצונו, הלא **אנכי השמדתי את האמורי מפניהם**, שהיו להם שלשה דברים, גבורת עצמם ושריהם של מעלה וכוכב מערכתם מלמטה מהשרים ולא שווה להם, זהו על גבורת עצמם **אשר כגובה ארזים גבהו**, ואם על השר שהוא החוסן שלו, והנה **וחסון** שהוא השר אשר בו יחסו הוא תקיף **כאלונים**, ואם על הכוכב שבעולם הגלגלים ששפיטת טובו הוא כפרי נמשך מהשר שבעולם המלאכים, הנה **ואשמיד פריו** של השר הוא הכוכב **ממעל**, שהוא ממה שבא לו מלמעלה והוא מהשר אשר ממעל לו, כי פקדתי עליו ומנעתי ממנו שפע אל המזל, ובזה גם **שרשיו מתחת**, ואם כן אתם בני ישראל אם אני עמכם כי פשעתם בי, האם חזקים אתם מהאמורי שתבטחו במעוזכם.

ושמא תאמרו, שאם אוכל להשמידכם כאשר עשיתי לאמורי, איך אני מאריך ומניח אתכם לעשות את כל הרעה אשר אתם עושים שנה אחר שנה, אל תתמהו על זה, כי הלא ממתין אני עד יום מלאת הסאה, כי הלא תראו כי הנה **(י) ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה**. וכל כך למה, כך היה להם **לרשת את ארץ האמורי**, כי לא נתמלאה סאתם של אמורי עד סוף הארבעים שנה, והוא מאמר הכתוב **כי לא שלם עון האמורי עד הנה**, ובכן אומר הוא יתברך אל תבטחו במה שאני מאריך לכם, כי כאשר עשיתי אז אני עושה לכם כי כהמלאת סאתכם אפקוד עליכם.

ושמא תאמרו שני טענות:

אחת, כי לא התריתי בכם לגלות אוזניכם,

או טעם שני והוא כי על השמים כבודי, כי רם אנכי ואיני שורה עליכם הלא הוא שקר, כי הלא (יא) ואקים מבניכם לנביאים. לדבר במ שיתרו בכם וגם בחורכים לנזירים, שגם הבלתי נביאים על ידי נזירות אני משרה שכינתי בהם, כענין כי נזר אלוהיו על ראשו, ואמר בחורכים לרמוז ענין שמעון הצדיק, שאמר כי מעולם לא אכל מאשם נזיר, כי אם פעם אחת מבחור אחד שבא מן הדרום יפה עיניים וטוב רואי קוצותיו תלתלים, אמרתי לו בני מה ראית לנדור נזירות, אמר רועה הייתי לאבא בצאן, ופעם אחת ראיתי בבואה שלי במים, וזחה דעתי עלי ובקש יצרי לטורדני, אז אמרתי חייך שערי שאני מגלחך לשמים, אז אמר שמעון הצדיק כמותך ירבו נודרי נזירות בישראל, עליהם אמר הכתוב כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה', שאינו מתוך כעס וכיוצא בו ונשקו וחיבקו וכו', וזה ירמוז פה באומרו ומבחורכים שהוא מהבחורים הנודרים נדר נזיר, בל יטעם בחרותם אחרי יצרם, הם אשר הקמתי אני לנזירים.

ושמא תאמרו, כי לא כן הדבר כי לא דבר ה' באדם, אם כן תכחישו המציאות וגם מה שאני אומר עתה בשם ה' שהקים מבניכם לנביאים, תאמרו כי אין זאת נבואה מאת ה', וזה אמר בתמיהא האף אין זאת בני ישראל נאם ה' שדבר בי, כי אם נאם שלי שאני בודה מלבי שתכחישו שלא הקים נביאים, ואף אין זאת שאני מתנבא נאמו של ה', והלא אתם בטלתם זו, וזו,

יב ותשקו את הנזירים יין ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו :
 יג הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר :
 יד ואבד מנוס מקל וחזק לא-יאמץ כחו וגבור לא-ימלט נפשו :
 טו ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו :
 טז ואמץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום-ההוא נאם-ה' :

כי (יב) ותשקו את הנזירים יין ועל הנביאים צויתם אנשים עליהם לאמר להם לא תנבאו.

(יג) הנה אנכי מעיק תחתכם וכו'. עתה ביאר סוף המכוון אשר כתבנו שכיון מלמעלה שאמר, אוי ואבוי על ישראל שהם עשרת השבטים כי גדלה רעתם, על כן הנאמרים באמת שהם דמשק ועזה וצר ואדום בזמנים ההם ועמון ומואב ויהודה, כי בכולם שלח הוא יתברך אש חמתו ותאכל ארמנותיהם, והטיל עיקר הכעס בערים וארמונות והקל מהעם, מה שאין כן ישראל כי על שלשה פשעיך ועל ארבעה שלא אשיבנו, לא נתקיים בך ושלחתי אש בארמנותיך כי עצמו פשעיך, ועל כן הנה אנכי מעיק תחתיכם וכו', והוא שלא תסבול אתכם הארץ אשר תחתיכם ותגעל בכם לגמרי, כי הלא יקרכם כעגלה המלאה לה עמיר, כי למה שהיא הולכת ומתנועעת תמיד נדחקים העומרים למטה בקרקעית העגלה, כמו שדוחקים את

העמרים בה בחוזק, עד שאין קרקעית דפי העגלה יכולים לסובלה כל כך נדחק ותבקע תחתיה, ואין תיקון כי אם להסירם מתוכה לגמרי, כך **הנה אנכי מעיק** ודוחק **תחתיכם**, שהוא כי הארץ אשר תחתיכם לא תוכל לסבול אתכם, כי מלאה כל כך מעונותיכם **כעגלה המלאה לה עמיר**, והוא כי כלה גרש יגרש אותם ממנה לגמרי, שהוא אשר היה על ידי סנחריב. (יד) **ואבד מנוס מקל**, לנו מפני הגולים אותם וחזק לא יאמץ כחו נגדם, **וגבור לא ימלט נפשו וכו'.**

פרק ג

א שמעו את-הדבר הזה אשר דבר ה' עליכם בני ישראל
על כל-המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים לאמר :
ב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על-כן אפקד עליכם את כל-עונותיכם :
ג הילכו שנים יחדו בלתי אם-נועדו :
ד הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם-לכד :
ה התפול צפור על-פח הארץ ומוקש אין לה היעלה-פח מן-האדמה ולכוד לא ילכוד :
ו אם-יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם-תהיה רעה בעיר ויהנה לא עשה :
ז כי לא יעשה אדני ה' דבר כי אם-גלה סודו אל-עבדיו הנביאים :
ח אריה שאג מי לא יירא אדני ה' דבר מי לא ינבא :

(א) **שמעו את הדבר הזה וכו'.** הנה נבואתו הייתה לישראל הם עשרת השבטים ועימהם ידבר, ואליהם אמר **שמעו את הדבר הזה אשר דבר ה' עליכם בני ישראל**, שהוא אל כל הכללות שכולל ישראל ויהודה, והוא אומר. (ב) **רק אתכם ידעתי מכל וכו'.** ובגמרא הקשו, וכי בשביל שידע ואהב אותם מטיל כעסו עליהם, לפקוד עליהם את כל חטאתיהם, אלא משל למי שיש לו שני בני אדם לויים מעות ממנו אחד אוהב ואחד שונא, את האוהב אומר לו תפרע לי מנה בכל יום, ולסוף השנה יהיה הכל פרוע ולא תרגיש, ואל השונא אמר איני מקבל אלא הכל ביחד לסוף השנה, וכשמגיע הזמן דוחקו וכובשו ביסורין רעים, ואינו יכול לפרוע אפילו חצי החוב, כך ישראל ואומות עכו"ם חוטאים להקב"ה עונות וחטאים, לישראל נפרע מהם יום יום יסורין מעט מעט עד שפורעים את הכל, אך אומות העכו"ם מניח יתברך את הכל לסוף הזמן, והם כלים אפילו חצי חובם אין פורעים, והוא ענין ברוך ה' יום יום יעמוס לנו, וענין לעשות משפט עבדו כו' דבר יום ביומו, מה שאין כן האומות, וזהו **רק אתכם ידעתי מכל משפחות וכו' על כן אפקוד עליכם**, בדרך תפרעו **כל עונותיכם** שהוא מעט בכל יום, מה שאין כן האומות מ"ה שפורעים בסוף הזמן, ואין להם כח לפרוע חצי חובם, גם בכלות אותם

מן העולם, ודרך זה בעיני דרך טוב וישר מכל הפירושים הנאמרים באמת בפסוק הלזה, ובדרך קרוב לזה נלך לפי דרכנו בס"ד, זולתי כי אומרו **ידעתי** נפרש מלשון רחמים כמו וידע אלוהים, ואם לא אדעה, ואדעה מה אעשה לך, כאשר נמשך עם הכתובים הבאים בס"ד.

ולבוא אל ענין הכתובים נשית לב:

א. אומרו **(ג) הילכו שנים יחדיו וכו'**. מי הם השנים בנמשל, שאם הוא כאשר ראינו מי שפירש על יהודה וישראל שהלכו שניהם אחרי אלוהים אחרים, האם נועדו שניהם לכך, הלא אלו ואלו בחרו דרכיהם במקומותם בארצותם.

ב. איזה קשר יש לפסוק זה עם הקודם.

ג. אומרו, **(ד) הישאג אריה וכו'**. כי משל האריה ומשל הכפיר יראה ענין אחד,

ולמה הוכפל ובשינוי מאריה לכפיר,

ובאריה אמר שאגה ובכפיר נתינת קול,

וכן באריה אמר ביער ובכפיר אמר ממעונותו,

ובאריה אמר טרף אין לו ובכפיר בלתי אם לכד.

ד. איזה קשר יש לפסוק זה עם הקודם.

ה. אומרו **(ה) התפול צפור וכו'**. כי הוא משל הפך הקודם, כי בקודם הוא שיש אריה טורף את הטרף, ופה הוא שהצפור נופל בפח, ואם האריה והפח הם משל אל האויב, למה תחילה מדמה אותו לבעל חי ואחר כך לדומם.

ועוד אם כן מי יהיה נמשל המוקש.

ו. למה מדמה תחילה את הנלכד לבהמה או חיה ואחר כך לצפור.

ז. כי במשל הראשון לא שת לבו אל המוקש שעל ידו נלכד כאשר בצפור.

ח. אומרו **היעלה פח מן האדמה כו'** כי אין זה מעין ענין המשלים הקודמים.

ט. כי אומרו **(ו) אם יתקע וכו'**. אין לו קשר עם הקודם.

י. אומרו **(ז) כי לא יעשה וכו'** כי הנה מלת כי טבעה להיות נתינת טעם אל הקודם, ואין נראה שום טעם וקשר מזה לזה.

יא. אומרו **(ח) אריה שאג וכו'** כי אין סוף הפסוק מקביל אל ראשו.

אמנם אחרי אומרו **(ב) רק אתכם ידעתי וכו'**, שפירושו שהוא נמשך אל פסוק הקודם, אל כל המשפחה אשר העלתי מארץ מצרים, כי אליה ראוי לאמר **רק אתכם ידעתי** ורחמתי להעלותכם ממצרים, ולכתי עמכם בעמוד ענן יומם ובעמוד אש לילה, על כן שרחמתי אתכם מאת כולם ראוי שאקפיד עליכם שלא תעברו רצוני, כי אם שאפקוד עליכם את כל עונותיכם.

ושמא תאמרו להתיימשך מן הפורענות כי בשם הרחמים הוציאכם ה', ובו יתנהג ויעבור על פשעכם, אינכם אלא טועים, כי הלא **(ג) הילכו שנים יחדיו וכו'**, לומר, כי הלא כאשר העלה יתברך אתכם מארץ מצרים, הנה כתיב **וה' הולך לפניכם יומם כו' וילילה כו'**, וידוע כי כל מקום שנאמר **וה'** הוא ובית דינו, הרי שלא מידת רחמים לבדה הייתה הולכת עמכם כי אם הוא ובית דינו, **והילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו** להנהיגכם תמיד, בשתי המידות כאחת ושלא לוותר כלל מעונותיכם, ואם תאמרו שאחרי כן ראה להתנהג בשם הרחמים, שאם לא כן איך מאריך לכם כל כך, עם כל זה הנה שם הרחמים שאג נגדכם כאמור למעלה **ה' מציון ישאג, (ד) והישאג אריה ביער וטרף אין לו**, ודאי שרואה את הטרף ושואג, וידוע כי האריה הוא משל אל שם החסד כי מיכאל הוא פני אריה, ואם כן ודאי כי מאשר שאג ה' מציון רואה בכם טרף, ושואג שתחזרו בתשובה טרם יבוא הטרף אל הפועל.

ושמא תאמרו, כי שאגת מידת רחמים אינה חלוטה, כי עדיין לא נחלט ונגמר הדין, לזה אמר הנה זה אפשר באריה שיש בו צד רחמים כנודע לבקיאים במידותיו, אך הכפיר הוא הוא בעל רוגז ונוטל אליו הוא שכינה הוא שם אלוהים, **והיתן כפיר קולו בלתי אם לכד** כבר והוא מאמרו יתברך לאיוב **וחית כפירים תמלא**, כי ישוחו במעונות ישבו בסוכה למו ארב, והוא ישוחו במעונות הידועים להם ישוחו ויכנעו ברעב, כי אין שום בעל חי עובר דרך מעונותם, על כן מה עושים יוצאים ממעונותם ויושבים בסוכה ומארבים בהיחבא, וכאשר יעברו הבעלי חיים ילכדום ויוליכום למעונותם, ואז יתן קול אחר שכבר לכד מה שאין כן בתחילה, וזה יאמר פה **היתן כפיר קולו ממעונותו בלתי אם לכד**.

והנמשל, אם תאמרו מה שאמרתי **ה' מציון ישאג** שרואה טרף בכם, אל תאמרו כי לא נגמר דין וישוב משאגתו, הלא זה תוכלו לומר אם השכינה שהיא דין הנמשל לכפיר, לא הייתה נותנת קול ממעונותו היא ירושלים אשר שם שכינה, ומה גם אז בזמן הבית והלא אמרת **ומירושלים יתן קולו**, שהוא כי קול שאגת ה' מציון נמשך עד ירושלים, שהוא מעונותו של שם אלוהים הוא שכינה, אשר אינה נותנת קול כי אם אחר שלכד על פי הדין, שם נגמר הדין על ידי שני השמות הם הוא ובית דינו, וזהו **היתן כפיר קולו ממעונותו כו'** שחוזר אל תחילת מאמר עמוס, **ה' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו**, וכל זה הוא כי תאמינו כי הכל מאתי יתברך, ואם חלילה יעלה על רוחכם כי נפילת גוי או ממלכה ביד זולתם מקרה הוא, כי דרך העולם הוא ליפול אלו ביד אלו חלילה לכם, כי אפילו צפרא בלא הורמנותא דשמיא לא מתגיד, והוא מאמר רז"ל **בספר הזהר**, וזה אחשוב שהנביא דבר **(ה) התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה** שמכשילים אותה מן השמים.

ושמא תאמרו, שאם כן הוא שכבר נגזר כמאמרך **בלתי אם לכד** איך מאריכים לנו, אל תתמה כי לכל זמן, כי **היעלה פח מן האדמה ולכוד לא ילכוד**, כלומר, וגם שתראה שיאחר לא יתבטל כי לא ישוב ריקם, כך עוד לכם אריכות כדי שתשובו, אך לא יעלה הפח מעליכם עד **לכוד ילכוד** זה פעמים, כאשר היה כי בשני פעמים גלו עשרת השבטים, ובמשל גם כן אין הצייד מעלה הפח בצודו צפור אחת בלבד עד יהיו לפחות שנים.

כלל הדברים, כי הכל נעשה על פי ה' ובית דינו, כאשר אמר **הילכו שנים יחדו** ואמרו **הישאג אריה וכו'**, **אם יתן כפיר** שהם משל אל שני המידות יחד הנזכרים, באמרו ה' **מציון ישאג** הוא שם הרחמים, **ומירושלים יתן קולו** הוא על ידי **שכינתו** שבירושלם, שהוא על ידי שניהם כמדובר ואינו במקרה חלילה, כי אם על ידי הוא ובית דינו, והנה השם לבו לזה מראש השנה, אשר אז כסאות למשפט הוא ובית דינו, וישוב אל ה' כי יחרד מקול השופר, אשר בו תקיעה ותרועה זכר לה' ובית דינו, לא יירא מפחד רעה, מה שאין כן אשר לא יתן אל לבו, וזהו **(ו) אם יתקע שופר בעיר** שהוא בראש השנה, **ועם לא יחרדו** מהרמז הנזכר, או **אם יהיה רעה בעיר** מי פתי לא יבין, כי זהו שהוא הוא ובית דינו לא עשה בתמיהא, כי יראה בהשגחה כי על שלא חרד על מה שנרמזו לו נלכד בידם.

ושמא תאמרו, שאם כן אפוא, טוב הוא שלא אומר לכם שתהיו כשוגגין ולא כמזידין, ולא תאשמו בלי התראה כאשר על ידי התראה, הנה זה אי אפשר **(ז) כי לא יעשה ה' אלוהים דבר, כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים**. ואינו מגלה כי אם כדי שנודיע ונתרה בכם ולא נוכל לכבוש נבואתנו, כי הנה **(ח) אריה שאג**. להטיל אימה **מי לא יירא, אדני אלוהים** דבר גם הוא להטיל אימה על העם, ואם אין הנביאים מודיעים איך יבוא מוראו אל הפועל, מוכרח הוא יודיע הדבר הנביא להטיל מורא, וזהו **מי לא ינבא**, מי זה אשר לא ינבא ויגיד לעם לבוא מוראו יתברך אל הפועל.

**ט השמיעו על-ארמנות באשדוד ועל-ארמנות בארץ מצרים
ואמרו האספו על-הרי שמרון וראו מהומת רבות בתוכה ועשוקים בקרבה :
י ולא-ידעו עשות-נכחה נאם-ה' האוצרים חמס ושד בארמנותיהם :**

(ט) השמיעו על ארמנות באשדוד וכו'. הנה מפורש בספר מלכים כי עשרת השבטים עיקר מה שגלו היה על ע"ז, שעשו על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן, ויבנו להם במות בכל עריהם.

וראו לשים לב מה זה שלא הזכירם פה עמוס.

ועוד מה נשתנו אשדוד ומצרים מכל יתר אומות, שאליהם יאמר **האספו על הרי שמרון וכו'.** גם לא הזכיר גילוי עריות פה כאשר מזכירם אחרי כן, באומרו (ו,ד) **וסרוחים על ערשותם.** אך הנה בכל הגוים לא נמצא מי שראה מפלת אלוהי נכר לעיניהם כאשדוד ומצרים, כי בשום אשדודים את ארון האלוהים ויציגו אותו אצל דגון, השכימו בבקר והנה דגון נופל לפניו ארצה, וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן, וכן המצריים ראו כי באלהיהם עשה ה' שפטים, על כן שתי אומות אלו יכירו חרפת אלוהי נכר לפני אלוהי ישראל, על כן את שני אלה רצה הוא יתברך להשמיע בארמנותיהם, יאספו אל הרי שמרון לראות חרפת מי שה' אלוהיהם איכה יעבדו את אלוהי נכר על כל גבעה גבוהה מהרי ישראל, ועל פי דרכם עוד יראו גם כן מהומות רבות בתוכה כגילוי עריות ושפיכות דמים ודומיהם, ואומר הנביא כי לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל, כי הנה ועשוקים גם כן בקרבה ואין מוחה.

וזוהו (י) **ולא ידעו עשות נכוחה נאם ה'.** ומי הם אשר לא ידעו עשות נכוחה למחות, הלא הם האוצרים חמס ושד בארמנותיהם, הם שרי הארץ אשר עליהם חובת תיקון העיר בעלי הארמנות, כי אדרבה היו אוכלים שחד מהעושקים וממלאים חמס ושד בארמנותיהם.

יא לכן כה אמר אדני ה' צר וסביב הארץ והורד ממך עזר ונבזו ארמנותיך :

יב כה אמר ה' כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל-אזן

כן ינצלו בני ישראל הישבים בשמרון בפאת מטה ובדמשק ערש :

יג שמעו והעידו בבית יעקב נאם-אדני ה' אלהי הצבאות :

יד כי ביום פקדי פשעי-ישראל עליו ופקדתי על-מזבחות בית-אל

ונגדעו קרנות המזבח ונפלו לארץ :

טו והייתי בית-החרף על-בית הקיץ ואבדו בתי השן וספו בתים רבים נאם-ה' :

(יא) לכן כה אמר כו'. מי שהוא צר והוא סביב הארץ, כי סביב הארץ שלו הוא מלך אשור, והוריד ממך עזר הוא מלך הושע בן אלה, כי בא עליו ויעצרהו ויאסרהו בית כלא, ואז ונבזו ארמנותיך אשר אצרת במ חמס ושד.

(יב) כה אמר ה', כאשר יציל הרעה וכו'. אמר הנה כל כך תהיה השביה, שלא ינצל כי אם כאשר יציל הרעה מפי הארי, שתי כרעים משה כבשים או שה עזים, או בדל אזן שהם דברים בלתי בעלי חיות, כך ינצלו מיד שוביהם הנשארים זקן או חולה, זקן אשר לתשות כחו הוא בפאת מטה, כי לא יוכל ללכת אנה ואנה, או חולה אשר בדמשק ערש שהוא על ערש דווי, שמחוליו הוא זב מבשרו זיעה וכיחו וניעו כי דווי הוא, מגזרת נדת דותה אשר דוה, וזהו בדמשק ערש שהוא על זיבת החולה, והוא כי עיר דמשק נקראת כך על שכלה משקה, נהרים

יאורים רחבי ידים, על כן אשר הוא על ערש דוויו זב מבשרו כיחו וניעו וזיעתו וכיוצא בם, כאלו משקה את ערשו נקרא הערש שהחולה בו **דמשק ערש**, לומר כי זקן או חולה משוללי החיות וההעמדה בלבד, מעין **כרעים או בדל אזן** ינצלו, ולמען התאמת אל העם פקודת הצרה הזאת ושאם תתמהמה לא תאחר, אמר הנה אנכי נותן סימן ואות מתי תתחיל הצרה, וזהו **(יג) שמעו והעידו בבית יעקב נאם אדני**. שתעידו אות אשר אני נותן כי לא יבצר, והוא **(יד) כי ביום פקדי פשעי ישראל עליו**. שהוא יום התחלת פקידת העוון, תראו כי **ופקדתי על מזבחות בית אל** שהם לע"ז כי תראו אות, שמאליהם **ונגדעו קרנות המזבח ונפלו לארץ**, ואחר זה עוד תראו כי **(טו) והכתי כו'**. והוא כי **בית החורף** הוא בית תחתון, **ובית הקיץ** היא עליה שעל גביו, ודרך העולם ליפול העליה על גבי הבית התחתון, ואז יתהפך כי אדרבה, תפול בית החורף על בית הקיץ כי תראו ההשגחה בפירוש, ואחר האותות האלו תהיה התחלת הרעה, כי **ואבדו בתי השן** אשר לאלי הארץ כי ימותו יושביהן, ואחרי כן **יספו בתים רבים** מאין איש בהם, כי יכלה אותם הוא יתברך טרם בא השביה הגדולה הנז'.

פרק ד

א שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון
 העשקות דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה ונשתה :
 ב נשבע אדני ה' בקדשו כי הנה ימים באים עליכם
 ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בסירות דוגה :
 ג ופרצים תצאנה אשה נגדה והשלכתנה ההרמונה נאם-ה' :
 ד באו בית-אל ופשעו הגלגל הרבו לפשע
 והביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מעשרתיכם :
 ה וקטר מחמץ תודה וקראו נדבות השמיעו כי כן אהבתם בני ישראל נאם אדני ה' :

(א) שמעו הדבר הזה כו'. אחר שסיפר מעשה האנשים סיפר מעשה הנשים, ואמר **שמעו הדבר הזה פרות הבשן** הן נשים המעוננות כפרות הבשן, אשר בעליהן **דלים עושקות** אותם ואשר הם **אביונים** שהם דלים ביותר **רוצצות** אותם ביותר, באמור אלו ואלו **לאדוניהם הביאה ונשתה**, כי הן אוהבות אשישי ענבים.

(ב) נשבע ה' אלוהים בקדשו וכו'. כי **ונשא אתכם** הזכרים הדלים והאביונים **בצנות**, כי תחת היותכם עשוקים ומרוצצים מנשותיכם, יגלו אתכם בשובה ונחת, כי תהיה כוונת הנושאים

אתכם רק להגלותכם ממקומכם, אך תנשאו בצנות הם מגינים מגזרת צנה וסוחרה, להגן עליכם מהמצרים אתכם ומשרב ושמשי, ואז **ואחריכן** אתן פרות הבשן נשים המעונגות עצמכם, יחסר טובכם ייצודו אתכן כאשר יצודו הדגים **בסירות דוגה**, ומפני שלא יחסרו בכך בורחות ונמלטות דרך פרצות החומות, הנה אין ספק **(ג) ופרצים תצאנה**. אך **אשה נגדה** והוא הציידים ההם יעשו ערמה שבחוץ במקום הפרצות ישימו נשים, באופן שבאה אשה לצאת חוצה בפרצה תראה **אשה נגדה**, ואז תבטח לצאת באומרה כי הוא מקום שאין אנשים כי אם אשה כמותה, ובצאתן יקחום הצודים ההם וישלכום **ההרמונה**, מקום מוקף וסגור שלא יוכלו לברוח, לקחת אותן משם להוליכן **בסירות דוגה** למוכרן לשפחות.

(ד) באו בית אל ופשעו הגלגל כו'. הנה הורגלו עובדי ע"ז לזבוח זבחי מתים בבית אל ובגלגל, כמה דאת אמר **אם זונה אתה ישראל וכו'**, **ואל תבואו הגלגל ואל תעלו בית און וכו'**, והנה הנביא דבר **באו בית אל** ופשעו בע"ז אשר שם, כי שם תשחקו ממנה ומעבודתה, הגלגל **הרבו יותר לפשוע** שיהיה כענין משכו ידיכם מע"ז, ואחר התחלה זו **הביאו לבקר זבחיכם** לה' זבחי כפרה בבית המקדש, ואחר שתחזקו עוד בדבר, שתהיו נכונים **לשלשת ימים** בטהרת הלב והפועל תביאו קרבנות **מעשרותיכם**, הנה זה הוא מה שהיה ראוי לכם לעשות, אך ידעתי, כי גם אם הייתם עושים קרבנות אין לבבכם עם ה', כי אפילו בהקטירכם קרבן תודה, שבו חמץ ומצה עשר חלות לחם חמץ ושלשים של מצה, אומר הנביא ידעתי כי **(ה) קטר מחמץ**. הוא משל אל היצר הרע שתהיה תודה שלכם דבקים בו ולא במצה, שהוא רמז אל היצר הטוב שאין בו שאור שבעיסה, ותהיו קוראים בקול רם **נדבות** אנו עושים לה' כי אין לבבכם עם ה', ואיני בוש לומר כי לבבם למרע כי **השמיעו** לכם משמי **כי כן אהבתם בני ישראל** ולא בה', ומה שערבתי אל לבי כל כך לומר כי לא לה' אתם, הוא כי הוא **נאם ה' אלוהים**, ובכן לא יקפיד עלי לומר שאני מדבר רע על בניו יתברך.

ועוד, כי הראיה כי כן הוא **נאם ה'** הלא היא, כי בכלל נאם ה' הוא, כי **(ו) וגם אני נתתי לכם וכו'**, כי הבאתי אתכם בצרות רבות למען תרגישו ותשובו אלי, **ולא שבתם עדי** כאשר יבא ביאורו בס"ד.

ו וגם-אני- נתתי לכם נקיון שנים בכל-עריכם
וחסר לחם בכל מקומתיכם ולא-שבתם עדי נאם-ה' :
ז וגם אנכי-מנעתי מכם את-הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר
והמטירי על-עיר אחת ועל-עיר אחת לא אמטיר
חלקה אחת תמטר וחלקה אשר-לא-תמטיר עליה תיבש :
ח ונעו שתים- שלש ערים אל-עיר אחת לשתות מים ולא ישבעו ולא-שבתם עדי נאם-ה' :

ט הכיתי אתכם בשדפון ובירקון

הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם ולא-שבתם עדי נאם-ה' :
 י שלחתי בכם דבר בדרך מצרים הרגתי בחרב בחוריכם עם שבי סוסיכם
 ואעלה באש מחניכם ובאפכם ולא-שבתם עדי נאם-ה' :

ראוי לשים לב אל מנין ההתראות האלה,

א. כי אין במספר האמור בתורה.

ב. מה ענין הסדר הזה.

ג. כי הנה (ו) נקיון שנים שנראה שיהיו שניהם נקיות ממאכל היינו חוסר לחם, ואם הוא לשון

קהיות שנים שלא יוכלו לאכול כנראה מהתרגום, אין נראה זה משמעות נקיון.

ד. כי מכת (ז) מניעת הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר. היינו חוסר לחם הקודם,

וגם למה ימטיר בחלקה אחת אם הכוונה להחסיר לחם.

ה. אומרו (ט) הכיתי אתכם בשדפון וכו' ואכל הגזם וכו', למה נכללה מכה זו בשדפון וירקון

וגזם.

ו. אומרו (י) דבר בדרך מצרים כי לא נמצאו כולם ולא רובם ולא חציים בדרך מצרים, ואם היו

מקצתם הולכים מצרימה, איך יאמר שלחתי בכם שנראה שהוא את כולם.

ז. אומרו הרגתי בחרב בחוריכם וכו', למה דבר וחרב נכללו במכה אחת.

אמנם העניין יסוב על שני כללים:

א. כי דרכו יתברך ליסרה שבע על חטאתנו כמפורש בפרשת בחקתי.

ב. כי הוא יתברך אינו מתחיל באנשים תחילה, כי אם במה שחוצה להם כנלמד מהנגעים

וממכות איוב.

ונבוא אל העניין

והוא, כי תחילה היחל בנקיון שנים הוא חסרון כל הדברים שמלפתיים בהם את הפת וזהו

נקיון שנים, שהשנים נקיים מהתעסק במה שהוא זולת הכרחי, ובסוף המכה יהיה גם חוסר

לחם שלא יהיה להם כל צרכם, וכאשר לא נוסרו ולא שבו עדיו יתברך, ואחר הלקות בחוסר

שהיה להם אך לא כל צרכם, הלקה אותם במים שאין לשבעה, נוסף על מיעוט לחם מעין

הקודמת, שנמנע הגשם מקצת מקומות, ולהורות ההשגחה היה חלקה אחת תמטר וכו',

באופן שהיה חוסר בלחם כקודם אלא שבראשונים היו שבעים מים, אך בזאת השבת (ח) ונעו

שתים שלש ערים אל עיר אחת לשתות מים ולא ישבעו, ואחר שבשתי המכות הללו לא

שבו, אז החסיר להם כל תבואות השנה האחרת, כי נשתדפו התבואות בשדפון וירקון,

ועדיין היה להם פירות האילן וכרמים וזיתים ותאנים להסתפק, ובהיות שלא שבו אז גנות

וכרמים ותאנים וזתים אכל הגזם, הרי ארבעה התראות ולא נאמר **ולא שבתם עדי**, בין (ט) **שדפון וירקון לגזם**, כי אינו מן התימה מה שלא שבו בינתיים, כי היו מסתפקים בפירות האילן, והנה ארבעה שפטים אלו היו **בצומח ובמים** שהם דומם, וכאשר לא שבו הכה יתברך גם את הבעלי חיים בלתי מדברים, וזהו (י) **שלחתי בכם דבר בדרך מצרים**. שהוא בדרך שהיה דבר של מצרים שהיה **בבעלי חיים**, כמה דאת אמר הנה יד ה' הויה במקנך וכו' דבר כבד מאד, כך היה זה הרי חמש מכות, ובהיות שעדיין לא נגע בבעלי חיים מדברים, שהוא בעצמם לא שמו לבם לשוב, אז הכה את עצמם **בחרב** וזהו **הרגתי בחרב בחורכים** מצורף **עם שבי סוסיכם**, שהייתה מכה משותפת לבעלי חיים מדברים עם בלתי מדברים, ששבו אותם ההורגים וגם הנותרים לקו בגופם ובנפשם, **שעלה באש מחניהם** מההורגים עד אפם, שקצו מריח רע שהוא התפעלות גם לנפש כנודע, כי הנאת הריח או הפכה לנפש תגיע הרי שש מכות, וכאשר לא שבו באלו באה בעצמם לבדם, בלי שיתוף בעלי חיים מעין מכת סדום.

יא הפכתי בכם כמהפכת אלהים את-סדם ואת-עמרה ותהיו כאוד מצל משרפה ולא-שבתם עדי נאם-ה' :
יב לכן כה אעשה-לך ישראל עקב כי-זאת אעשה-לך הכון לקראת-אלהיך ישראל :
יג כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה-שחו עשה שחר עיפה ודרך על-במתי ארץ ה' אלהי-צבאות שמו :

וזהו (יא) **הפכתי בכם**. שהוא בעצמכם **כמהפכת סדום וכו'** עד שעל דרך נס ניצולו הנותרים **כאוד מוצל משרפה** ולא שבו עד ה' אלוהינו.

(יב) **לכן כה אעשה לך ישראל וכו'.**

ראוי לשום לב על איזה דבר הוא אומר שכה יעשה לו, ואם הוא לומר כה כאשר עשיתי לסדום הנזכרים בפסוק הקודם שלא יהיה כמהפכת סדום, כי אם כסדום ממש בלי כף הדמיון, איך יאמר אחר כך עקב **כי זאת אעשה לך הכון וכו'**, האם בשכר שיהפכם כסדום יכון לקראת אלוהיו ישראל.

ועוד איך מתקשר עם זה פסוק שאחריו (יג) כי הנה יוצר הרים וכו'.

ועוד מה ענין חמשה דברים האלה, משוללי קשר זה עם זה **יוצר הרים ובורא רוח ומגיד כו'** וגם יראו משוללי הבנה.

ומה גם לרז"ל שפירשו ומגיד לאדם וכו', שהקב"ה אפילו מה שאדם משיח ומדבר, מגיד לו הקדוש ברוך הוא לתת דין וחשבון עליו, כי לפי זה אין לקודם ולא למאוחר בפסוק יחס עם זה לפי הנראה כלל.

ועוד באומרו כי הנה וכו' יראה שהוא נתינת טעם אל הקודם, והלא יראה שאפילו קשר אין לו עם מה שקדם.

והנה לבוא אל העניין נזכירה מאמרם ז"ל, האומרים שאין דור שאין בו שלשים צדיקים, כמספר יהיה זרעך שאמר לו הקדוש ברוך הוא **כה יהיה זרעך**.

ראוי לשית לב, כי הלא לא על היותם צדיקים ידבר הכתוב, כי אם על הריבוי שיהיו ככוכבי השמים לרוב. אמנם הנה ארז"ל על פסוק ומצדיקי הרבים ככוכבים, מה כוכבים אין להם בושה ולא חרפה כחמה ולבנה, שנאמר בהם **וחפרה הלבנה ובושה החמה**, כך הצדיקים אין להם בושה לעולם ככוכבים, ולפי מאמרם ז"ל שיהיה הוא מספר הצדיקים שבכל דור, יהיה ביאור הכתוב לדעתם, **הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם**, הרי הריבוי אמור והיה לו לסיים ולומר **כה יהיה זרעך**, למה הפסיק באומרו **ויאמר לו**, אך הוא אמירה שנית זולת הריבוי והיה ויאמר לו, כי מלבד הריבוי שאמרתי **כה** ככוכבים אין להם בושה **יהיה זרעך**, כי יהיו צדיקים שלא יחסרון בכל דור ממספר יהיה, עד לעתיד שיהיו כולם צדיקים.

ונבוא אל ענין הכתוב שאנו בו, והוא כי אחר אומרו יתברך את כל שבע פורעניות הקשות האמורות, למען ישוּבו עדיו יתברך ולא שבו, אמר עתה אם כן אפוא כי קשה עתה לשוב אין תיקון, אם לא שאני אעשה שתהיו צדיקים, וזהו **לכן כה אעשה לך** לומר אותו **כה יהיה זרעך**, שאמרתי לאברהם **אעשה לך** שהוא שיהיו זרעו צדיקים ככוכבים, וזה לא אעשה לשלושים בלבד כי אם **לך** שהוא לבדך, והנה זה מתקיים לעתיד כמו שאמרו ז"ל על פסוק **והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה כו' ושבתי עד ה' אלוהיך**, אמרו ז"ל הבטחה גדולה הבטיח הקדוש ברוך הוא את ישראל שודאי ישוּבו אליו בסוף גלותו, והוא כי יערה עליהם רוח טהרה ממנו יתברך, אלא שאם ישוּבו מאליהם יהיה בשובה ונחת וקודם הקץ, כמה דאת אמר זכו אחישנה, ואם לאו יהיה על ידי חבלי משיח, ועם כל זה צריכים אנו לעזרו יתברך שהבטיחנו שיהיה עמנו להשיבנו, כי אין לך צרות גדולות מהנזכרות פה בסמוך ועל כולם נאמר **ולא שבתם עדי**, ואחר אומרו יתברך **כה אעשה לך** שהוא שישפיע בנו רוח קדושה לשוב, אמר עתה **עקב כי זאת אעשה לך** כי ההטבה הגדולה הזאת, עשה אתה שלך והקדימני **והכונן לקראת אלוהיך**, שתכין עצמך מעצמך להקביל פניו, ולא תיחל עד היות על ידי יסורין רעים וחבלי משיח, ואמר **לקראת** כלומר כי טרם תכין עצמך, מאז עולה בדעתך לבוא ליטהר בא לקראתך לסייעך, נמצא כי בפעולות הכנתך לקראתו אתה הולך, כי הקדימך לבוא לקראתך ודעהו והקביל פניו.

והלא תאמר, איך יתכן דבר זה שיעשה יתברך כל כך חשיבות מאדם חומרי, לגלגל עמו בכל טומאותיו ולבסוף לעשות כל כך עיקר ממנו, שיעשה בעבורו החסד הגדול הזה, להחזירנו בתשובה שלמה שנשוב עד ה', כמאמרו והיה כי יבואו וכו' ושבתי עד ה', שהוא לידבק בשכינה כמו שאמרו ז"ל על פסוק **שובה ישראל עד ה' אלוהיך**, שהוא שמגעת עד כסא הכבוד, ואנה יעזוב הוא יתברך מלאכיו רוחות קדושים, ויכניס עצמו לעשות קדש מחול ומודבק בחומריים, לזה אמר אל תתמה על החפץ, **(יג) כי הנה הוא יתברך יוצר הרים ובורא רוח**, כי ראה כי עשה עיקר מהרים חומריים, למה שהם מושב לבני אדם יותר מהמלאכי השרת עצמם, כי תחילה היה **יוצר הרים** ואחר כך **בורא רוח** הוא המלאך, כד"א **ותשאני רוח עושה מלאכיו רוחות** והוא מאמרם ז"ל, כי עד כאן לא נחלקו אלא אם נבראו מלאכים בשני או בחמישי, אבל לדברי הכל לא נבראו בראשון, באופן שיצר הרים תחילה ואחר כך מלאכיו.

ואמר **רוח** לשון יחיד כלשון הכתוב, כי רז"ל אמרו שבריאת המלאכים נאמרה בו **עוף יעופף על הארץ** והוא לשון יחיד.

ושמא תאמר, למה יחשיב כל כך את האדם החומרי מהמלאך, לזה אמר **מגיד לאדם מה שיחו** שהוא מאמרם ז"ל, כי אפילו שיחה שאדם שח בביתו נותן עליה חשבון, ואם כן אמור מעתה אם את איש חומרי שמדקדק הוא יתברך עמו, על מה שלא נשמר מיצרו הרע אפילו על שיחה קלה, האם לא יחשיבהו יותר ממלאכי השרת שאין להם יצר הרע, על כן הוא יתברך יהיה עושה שחר עיפה שיעשה מהשחרות אורה, שהוא שיחזירם בתשובה שלמה מאהבה עד שזדונות יעשו זכויות, כמאמר ר' שמעון בן לקיש בגמרא גדולה תשובה שזדונות נעשים כזכויות וכו', והוא ענין **ושבתי עד ה' אלוהיך** שהוא עד גדר זה, כמפורש אצלנו על פסוק **שובה ישראל עד ה' אלוהיך וכו'**, ומה שיעשה כן הוא יתברך **שחר עיפה** יהיה להיות אז **דורך על במתי ארץ**, שהוא כי יעשה מרכבה מהבהמות של הארץ הם גדולים שבארץ הלזו, הם ישראל כולם צדיקים, ואל יעלה ברוחך שבעשותו כן ויניח צבאות של מעלה שהם עתה מרכבתו, לא יקרא **אלוהי הצבאות** כי אם אלוהי ישראל, כי דע אפוא, כי בהיותו **דורך על במותי ארץ** ולא על המלאכים שהם במותי שמים, **ה' אלוהי הצבאות** יהיה **שמו**, כי גדול כבוד הצדיקים מכבוד המלאכים, כאשר הפליגו רז"ל בגמרא ובמדרשות ובספר הזוהר, באופן כי מכל שכן שהוא אלוהי הצבאות, כי נפשות הצדיקים מלמעלה מעולם המלאכים המה כנודע, וכמאמרנו בביאור התורה על פסוק **לה' אלוהיך השמים ושמי השמים והארץ**, שהיה לו לומר הארץ והשמים ושמי השמים או שמי השמים והשמים והארץ כמפורש שם בס"ד, וכן מפורש אצלנו במקומות רבים זולתי זה, והנה אפשר לפי דרך זה, כי אומרו **בורא רוח** הוא על רוח בני האדם, והכל הולך אל מקום אחד ודרך אחד.

פרק ה

א שמעו את-הדבר הזה אשר אנכי נשא עליכם קינה בית ישראל :

ב נפלה לא-תוסף קום בתולת ישראל נטשה על-אדמתה אין מקימה :

ג כי כה אמר אדני ה' העיר היצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל :

ד כי כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו :

ה ואל-תדרשו בית-אל והגלגל לא תבאו ובאר שבע לא תעברו כי הגלגל גלה וגלה ובית אל יהיה לאון :

ו דרשו את-ה' וחיו פן-יצלח כאש בית יוסף ואכלה ואין-מכבה לבית-אל:

(א) שמעו את הדבר הזה וכו'.

הנה פסוק זה יראה בלתי מקושר אל הקודם, אך לבוא אל העניין נזכירה מאמרם ז"ל בספר הזוהר שפירוש אומרו (ב) נפלה לא תוסף קום. הוא לא תוסף בסוף גלות האחרון קום מעצמה כאשר בראשון, ומעין זה יאמר לפי דרכנו שלא תוסף קום מעצמה, אם לא שיקימה ה' בחסדיו ולמען שכינתו שבגלות, והוא כי אחרי אומרו כי אהב ה' את עמו ישראל ולא יעזבם, כי באחרונה יחזירנו בתשובה שלמה, ונהיה מרכבה אליו במקום מלאכי השרת, אמר אם תאמר נא ישראל, אם כן אפוא למה נתגרש מארצו בגלויות, ולא תניחנו פה ותתקנו בארץ בסוף הזמן, לזה אמר, (א) שמעו את הדבר הזה אשר אני נושא עליכם קינה, וממנה תראו התשובה לתלונתכם, והוא, כי הקינה היא נפלה לא תוסף קום מעצמה אם לא בחסד אלוהים, כי אחר שנטמאתם בעונות, תיקונכם קשה אם לא על ידי מקים, ובכן אלו נטשה על אדמתה אין מקימה, כי עתה בהיות ישראל גולים שכינה עימהם בגלות, ומי שיושיע שכינתו יתברך יושיע את ישראל, כמו שאמרו ז"ל כי ישועתו של הקדוש ברוך הוא היא ישועתן של ישראל, מה שאין כן אם ישארו על אדמתן, שלא תגלה שכינה שאז אין מקימה.

ועוד טעם שני והוא, כי הארץ היא בכעס עימהם שטימאוה, וכמעט תכלה אותם, (ג) כי כה אמר ה' העיר היוצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה. וזה אומרו תשאיר ולא אמר ישארו, כי הארץ היא הממעטת אותם ומשארית מעט מהרבה כמדובר, לכן טוב טוב הוא להגלותם ומארצם יצאו, ותדע כי כן הוא, כי הנה (ד) כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו. כלומר מה שהם אין עושים כך ולא יחיו, באופן שאפילו בעיר היוצאת אלף תשאיר מאה, או היוצאת מאה תשאיר עשרה, לא יהיה כי אם על צד הפלא.

ואמר (ה) **ואל תדרשו בית אל כו'**. כלומר, לא יהיה שתדרשוני וגם תדרשו בית אל או הגלגל אשר בהם ע"ז, כי אם לבעוט בע"ז לגמרי, והוא כי בהושע נאמר **ואל תבואו הגלגל ואל תעלו בית און**, כי שני מקומות אז מלאו ע"ז, ומה שהזכיר פה **באר שבע** ובגזירה אינו מזכיר אותה כי אם **הגלגל ובית אל**, יורה כי באר שבע אין רע בה ויקשה מה שהזכיר בתחילה.

ועוד, כי הרי נאמר (ח, יד) **חי אלוהיך דן וחי דרך באר שבע** יורה כי גם באר שבע לא טובה היא, והנה על הקושי הזה השני אפשר לומר, כי דרך באר שבע הוא ירושלים, כמו שאמרו ז"ל כי הסולם שראה יעקב ראשו היה נגד באר שבע, ורגליו בבית אל היא לוז ואמצעיתו כנגד ירושלים, נמצא שדרך באר שבע מבית אל היא ירושלים, ותלונת הנביא היא, שהיו משתפין בשבועתם מקום הע"ז עם מקום הקדושה, דן עם דרך באר שבע, ועל דרך זה יאמר **ובאר שבע לא תעבורו**, שבלכתם מבית אל לא תעבורו עד באר שבע, כי אם שתתעכבו באמצע הדרך הוא בירושלים, אך בבאר שבע בעצמה אין רע, ועל כן בגזירה אינה נזכרת כי אם **שהגלגל גלה יגלה**, שהוא לשון נופל על הלשון, ויהיה הכפל כי הגלות היה בשתי פעמים, ובשתייהן היו דיורין בגלגל ויגלו ממנה, **ובית אל** אשר יורה בית שעושים חסד, כי חסד הוא תואר שם אל כי חסד אל כל היום, עתה יתהפך **לאון** שהוא הפך החסד, שתינתן ביד גויים שתם ורשע הם מכלים, על כן מעתה (ו) **דרשו את ה' וחיו פן יצלח כאש**. הוא כאש הידוע הנזכר בתורה, **כי תצא אש ומצאה קוצים** הם הרשעים, שאש מידת הדין מוצאתם אחר שנאכל גדיש הם הצדיקים, וזהו **פן יצלח** כמו וצלחו הירדן כך יצלח **כאש** הידוע ההוא **בית יוסף**, שתם ורשע הוא מכלה ומתחיל מן הצדיקים, ועל ידי כן **ואכלה ואין מכבה**, שאם הייתה מתחילה ברשעים הייתה מתכבה בהגיעו אל הצדיקים, אך באכול הצדיקים תחילה ואחר כך הרשעים **אין מכבה** אחרי כן.

ז **ההפכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו :**
 ח **עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות ויום לילה החשיך הקורא למי-הים וישפכם על-פני הארץ ה' שמו :**
 ט **המבליג שד על-עז ושד על-מבצר יבוא :**
 י **שנאו בשער מוכיח ודבר תמים יתעבו :**
 יא **לכן יען בושסכם על-דל ומשאת-בר תקחו ממנו בתי גזית בניתם ולא-תשבו בם כרמי-חמד נטעתם ולא תשתו את-ייןם :**
 יב **כי ידעתי רבים פשעים ועצמים חטאתיכם צררי צדיק לקחי כפר ואביונים בשער הטו :**
 יג **לכן המשכיל בעת ההיא ידם כי עת רעה היא :**

(ז) ההפכים ללענה משפט וכו'. הנה העולם מתקיים במשפט וצדקה והן הן קיום ישראל, כמאמרו יתברך **כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו כו' לעשות צדקה ומשפט**, וסוף הטובה באה על ידי שניהם כד"א **ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה**, וכן **וארשתוך לי בצדק ובמשפט**, והנה המלך דוד היה עושה משפט וצדקה, שארז"ל שאם היה העני חייב בדינו היה מחייבו, ואח"כ היה נותן לו צדקה שיעור חובו, שיפרע לבעל דינו בל יגוש אותו העשיר ויקוץ העני בחייו.

ונבוא אל העניין

אמר **ההפכים ללענה משפט**, והוא כי משפט עולה במספר קטן כמו ללענה, והוא שהיו עושים הפך דוד המלך, שהיה מרחם על הדל בל ימר לו המשפט, שיצא חייב ואין לו וממררים חייו, על כן היה נותן לו צדקה, שיפרע וישמח בהסתלק אריה מעליו, אך אלה למען מרר חיי הדל החייב, והיו יודעים שאין לו, היו מכריחים אותו לבוא לדין לחייבו למען יבוש, וימררו את חייו הנושים נוגשים אותו, באופן שהמשפט שהוא שלום בעולם היו מהפכים אותו ללענה, ואלו היו נותנים לדל צדקה הראויה להם לתת לפי ממונם, היה הדל עושה מצות פריעת בעל חוב והיה נתקן הכל, אך אלו הצדקה המוטלת עליהם לתת, כדי שתעלה אתם עם נפשם השמימה, כד"א **והלך לפניך צדקך, לארץ הניחו** אותה ולא הוליכוה עימהם במותם כי לא נתנו, ותחת העלותם השמימה עימהם הניחוה בארץ, מקום שאין לו בממונו תועלת, כמו שאמרו ז"ל כי שלשה אוהבים לאדם **ממון ובניו וצדקה**,

ממון אומר לו איני זז מתוך הבית,

בניו אומרים לו שילוהו עד הקבר,

צדקה אומרת אני אעלה לפניך,

אך כשאין נותן מממונו הצדקה הראויה לו, נמצא מניח חלק צדקתו לארץ ככל שאר ממנו, על כן אחר שאתם מהפכים **ללענה משפט**, גם אני הפועל הפכים אהפך בדינכם, ומה שאני פועל הפכים הוא, כי אני **(ח) עושה כימה וכסיל**. שהם הפכים זה מוליד קור וזה חום, וכן אני **ההופך לעשות בקר** מה שהוא **צלמות**, בבריאה היה חשך על פני תהום ואמרתי יהי אור ויהי אור, נמצאתי הופך לבקר הצלמות, ופעם אחרת עשה הפך זה, כי **יום לילה החשיך**, והוא מאמר המתרגם על וימש חשך שמפרש לשון הסרה, שאחר שמש והוסר חשך הלילה, והתחיל היום החשיך למצריים, וזה אומרו בתר דיעדי קבל ליליא, והוא מאמר המשורר שלח חשך ויחשיך, שאחר ששלח חשך הלילה החשיך, וזה יאמר פה **יום לילה החשיך**, שאחר שהיה יום לילה החשיך, הפך מה **שהפך לבקר צלמות**, על ידי **הקורא למי הים** שהיה כל העולם כולו מים במים, ולא הייתה נראת הארץ, אז קרא הוא יתברך למי הים שיקוו אל מקום אחד ותראה היבשה, ואחר כך היפך בדור אנוש כי **וישפכם על פני הארץ**, הפך הקודם כי תחילה עשה מהים יבשה, ואחר כך מיבשה ים שהוצף שלישו של עולם.

הנה שדרכו יתברך שעושה כל ההפכים האלו בשם אחד וזהו כן עתה על ידי היפוך מעשיכם יעשה היפוך אחד, כי **(ט) המבליג שד על עז**. על ידיכם על עם עז שלא בטבע עתה יהפך הדבר, כי אין צריך לומר שיבוא לכם שד בהיותכם בפרזות כי אם שד על מבצר יבוא לכם וישדדו אתכם במבצר, ואין להם לומר כי מבלי מורה להם דרך אחת הפכו **ללענה משפט כו'**, כי הנה משני דרכים יודרכו העם לעשות נכוחה:

אחת, על ידי מוכיח בשער בדברים קשים,

או בלשון רכה בתמימות ומועצות ודעת,

ולהזכיר להם המיתה כי כל אדם עתיד לתת דין וחשבון וכיוצא, והנה יש שומעים למוכיח ויש קצים בו, אך ישמעו לדובר בתמימות ומועצות כלשון מענה, אמר הוא יתברך מה אעשה לאלו, שאין מועיל להם לא זה ולא זה, כי הנה **(י) שנאו בשער מוכיח**.

וגם הדרך השני לא יחפצו בו, כי **ודובר תמים יתעבו**, לכן אחר ששנאתים מוכיח בשער, שהם חכמי שער הזקנים המוכיחים על פי החכמה, לכן אני אוכיח על פי הנבואה, ותוכחתי היא, כי **(יא) יען בושסכם על דל**. **בהפכם ללענה משפט** למרר חיו, לחייבו בדין בכוונה לביישו ולהעמיד נוגש עליו, וזהו **בושסכם על דל** ואחר כך הוא מתרפס, ונותן דורון **ומשאת** מאת פניו דרך שוחד, את הבר ולחם ביתו **תקחו** ממנו על כן **בתי גזית כו'**.

או יאמר, כי דרך הגדול שאינו מקבל דורון רק מחשוב כמוהו, כי אינו כבודו לקחת מיד מי שהוא **נבזה בעיניו נמאס**, אך אתם לענין הכבוד הדל הוא בזוי ושסוי בעיניכם, ומי יתן ולהיותו נבזה בעיניכם לא תקחו מנחה מיזו, אך לענין ההנאה תקחו.

ולא עוד, אלא שלא תרחמו עליו כי תקחו מזונו, וזהו **יען בושסכם על דל ומנחת בר תקחו ממנו** לכן **בתי גזית כו'**, ומה שאיני שותק מלהוכיח על ששנאתם **בשער מוכיח**, הלא הוא **(יב) כי ידעתי רבים פשעיכם כו'**. כי נביא אנכי ויודע האמת, ולא תוכלו להכזיבני כאשר למוכיח בשער, כי אתם עושים רעות כפולות צוררי צדיק בדינו, לוקחי כופר מבעלי דינים המחויבים בדין לחייב את הצדיק, והם שתיים רעות:

עוות הדין,

ושחד,

וכל כך הורגלו בכך, שאפילו כששני הבעלי דינים הם אביונים שאין לשום אחד מהם ממון להשחיד, והיה להם לשפוט צדק אפילו הכי יטו דינם, וזהו **ואביונים בשער הטו**.

או יאמר אפילו יהיו **אביונים בשער**. שהם מהסנהדרין עצמם ויהיה להם ריב, **הטו** על ידי קחת כופר משכנגדם, הנה שעל מה שאמרתי **שנאו בשער מוכיח**, אמרתי לכן **יען בושסכם כו'**.

ועל מה שאמרתי **ודובר תמים יתעבו**, אני אומר (יג) **לכן המשכיל** לפי שכלו **בעת ההיא** הנז' **שבתי גזית בניתם כו'** שרואה את הנולד **ומשכיל** מה שהיה **בעת ההיא ידום** ולא ידבר, ויאמר כי עת רעה היא נגד פניכם, יען כי תתעבו את הדובר תמים.

או **שעור העניין, שנאו בשער מוכיח** לומר מי יתן ולא היה צריך להוכיח, כי אם המון העם כי אפשר יטו אזנם, אך הרעה הגדולה היא כי הזקנים אשר בשער השופטים את העם, צריך להוכיח אותם על עוונתם דינם, ולהיותם ראשים ושרים חכמים גדולי הדור, הלא ישנאו את אשר ילך בשער מוכיח להוכיחם, באומרם כי מי זה יערב אל לבו להוכיח את יושבי השער, וזהו **שנאו בשער מוכיח**, ואם נאמר כי לגדולים כהם אין לדבר כמוכיחם, כי אם בדרך תמימות כמזכיר ולא כמזהיר גם זה לא יתכן, כי הנה **ודובר תמים יתעבו**, לכן הנני מדבר נגד הדיינים אשר בשער, ואומר **יען בושסכם וכו'** שהוא על הדיינים כמדובר בקודם, כי איני כשאר מוכיחים שאירא מכם כי נביא אנכי, **וידעתי כי רבים פשעיתם וכו'**, **צוררי צדיק** בדינו וכו' כמדובר, לכן **המשכיל בעת ההיא** שרואה קלקול הדיינים בעת ההיא, שרואה שעושים כן **ידום** ולא ידבר לאמר, מדוע ככה עשיתם כי עת רעה היא, ששלט יצרם בעת ההיא לעשות רע, וימשיכם גם להכות באגרופ את הדובר כנגדם, ויקרהו כחור על מעשה העגל, שעת רעה שעשו בה ע"ז, גרמה גם לשפוך דם נקי וצדיק.

יד דרשו טוב ואל רע למען תחיו ויהי-כן ה' אלהי-צבאות אתכם כאשר אמרתם :
טו שנאו-רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי יחנן ה' אלהי-צבאות שארית יוסף :

(יד) **דרשו טוב ואל רע וכו'.**

אומרו **ואל רע** יראה מיותר.

ב', **אומרו ויהי כן וכו'** כי היכן מצינו שאמרו כן שאומר **כאשר אמרתם.**

ויש אמרו שאת המחשבה קורא אמירה. והר' **יצחק אברבנאל** כתב שהוא באמור ישראל נעשה ונשמע, אך אם כן היה ראוי יאמר **כאשר אמרתם** סמוך לאומרו **דרשו טוב.**

ג', **למה חזר וכפל ואמר (טו) שנאו רע ואהבו טוב.**

ולמה שכתב הר' **יצחק אברבנאל** לא היה לו לשנות מאשר למעלה, כי תחת אומרו **דרשו טוב** אמר אהבו טוב, ותחת אומרו **ואל רע** אמר שנאו רע, ולמעלה לא הזכיר משפט כי אם למטה והגזירה אינה דומה לקודמת.

אמנם הנה בהושע נאמר, שאמרו ישראל **לכו ונשובה אל ה' וכו' ונדעה נרדפה וכו'**, וארז"ל כי ישראל שאלו שלא כהוגן והקב"ה השיב כהוגן, כי הם אמרו **ויבוא כגשם לנו** והגשם פעמים מתבקש ופעמים אין מתבקש, והקב"ה השיב להם ואמר **אהיה כטל לישראל** שתמיד הוא

מתבקש מדבריהם, כי האמור בסוף הושע **שובה ישראל וכו' אהיה כטל וכו'**, היא תשובה אל מאמר ישראל למעלה **לכו ונשובה וכו' ונלכה נרדפה וכו'**, ושם ביארנו, כי ישראל אמרו לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו כו', שאינה תשובה מאהבה כי אם מיראת הצרה שירפאם הקדוש ברוך הוא אותם, על כן הנביא דבר ואמר, **שובה ישראל עד ה' אלוהיך** להדבק בו שהוא מאהבה, כי עד כה כאשר אמרת שתשוב מיראה, עשית מהזדון שוגג וזהו כי **כשלת בעונך**, ועל ידי התשובה עד ה' שהיא מאהבה, אומר הוא יתברך **אהיה כטל לישראל** ולא כגשם כאשר אמרתם, ולהרחיב הביאור נאמר, כי הנה בראות ישראל כי היו שבים מיראה, אמרו ויבא כגשם לנו שהוא שיטיב לנו, אך על ידי יסורין כגשם שבא בזעף ומחיה העולם, כענין יערוף כמטר לקחי כמפורש אצלנו בס"ד.

והשיב הוא יתברך שישבו מאהבה ואז **אהיה כטל**, כי הגשם שמלבד שבא בזעף, לפעמים הוא סימן קללה שהוא בקיץ מה שאין כן הטל.

ונבוא אל העניין

והוא כי הנה ארז"ל כי נבואת הושע קדמה לעמוס עם היותם בזמן אחד, והוא כי אמר הנביא עמוס הלא אמרתי **דרשוני וחיו**, בתנאי שלא תדרשו גם את אלוהי נכר, כי **ואל תדרשו בית אל וכו'** שהם ע"ז, ועתה כהתימו העניין חזר ואמר **דרשו טוב ואל רע**, שהוא אומר למעלה **דרשוני וחיו**, שהוא את הטוב כי טוב ה' וחיו, והוא אומר פה למען תחיו, ועל אומר למעלה **ואל תדרשו בית אל** אמר עתה **ואל רע**, ועל ידי כן שאינכם מואסים ברע כי אם בלתי דורשים בלבד אל הע"ז וגם לא מאהבה, כי לסלק המיתה שהוא **למען תחיו**, אך אם אינכם עושים תשובה מאהבה כי אם לסלק היסורין, דעו כי אם כן **ויהי כן ה' אלוהי הצבאות אתכם כאשר אמרתם**, שהוא אשר אמרו לשוב מיראה ויבוא כגשם להם שייטב לכם, אך על ידי יסורין כגשם שמחיה בסוף ועתה בא בזעף, וזהו **כאשר אמרתם** שהוא להושע עתה מקרוב, אך לא זו הדרך, כי לא כאשר אמרתי **ואל תדרשו בית אל**, שגם שלא תשנאוהו לא תדרשו אותו, אך עתה אני אומר **(טו) שנאו רע**, ואשר אמרתי **דרשו טוב למען תחיו**, שלא תעשו מאהבה רק לסלק המוות לא תעשו כן כי אם **ואהבו טוב**, שהוא כי תשובו אל הטוב יתברך מאהבה, וגם תתקנו המשפט וזהו **והציגו בשער משפט**, ובזה **אולי יחנן וכו'** שלא בלבד תנצלו מלמות, כי אם גם תהיה לישראל חנינה קנינית, וזהו **אולי יחנן וכו'** שאפילו לא יגלו כלל, ואמרו שארית יוסף יהיה כי בימי פקח בן רמליהו גלו הגלעד שהם ממנשה בן יוסף, ועדיין נשאר מיוסף רובו מחצי מנשה ומאפרים, וגלו אחרי כן עם שאר ישראל עם הושע בן אלה, וזה היה בזמן עזיהו הוא זמן נבואת עמוס, ויתכן הייתה נבואה זו בין הגלות הראשון של פקח אל השני, ועל כן אמר **שארית יוסף** כי כבר גלו הרבה מיוסף ונשארה שארית ממנו, ואמר **אולי יחנן ה' שארית יוסף** הנשארים, ואף על פי שעל כל השבטים ידבר קראם שארית יוסף, על שהוא

כלכלם והחיה אותם נעשה כאלו ילדם ושלו הם, ועל פי דרכו מזכיר זכותו שיהיה נוסף על זכות האבות.

טז לכן כה-אמר ה' אלהי צבאות אדני בכל-רחבות מספד ובכל-חוצות יאמרו הו-הו וקראו אכר אל-אבל ומספד אל-יודעי נהי :
יז ובכל-כרמים מספד כי-אעבר בקרבך אמר ה' :
יח הוי המתאזים את-יום ה' למה-זה לכם יום ה' הוא-חשך ולא-אור :
יט כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדב ובא הבית וסמך ידו על-הקיר ונשכו הנחש :
כ הלא-חשך יום ה' ולא-אור ואפל ולא-נגה לו :

(טז) לכן כה אמר ה' אלוהי צבאות כו'.

ראוי לשים לב אל התוארים האלו פה.

וגם למה מזכיר שם אדנות אחר שהפעולה נעשית על ידי שם ההויה יתברך, כאמרו **(יז) כי אעבור בקרבך אמר ה'.** אך הנה שם **אדני** הוא שכונה והיא מידת הדין, ויש לה' צבאות מלאכים המתייחסים אל הדין, ויש צבאות מלאכים המתייחסים אל שם הרחמים, והנה היה אפשר לעשות הפקידה על ידי מלאכי שם האדנות, שהם שלוחי הרוגז והדין, אך לפי אשמותם היו מכלים את הכל, על כן מה עשה הוא יתברך, עשה כרוב חסדיו על ידי שמו של רחמים למען השאיר מהם, וזהו אומרו **לכן**, כלומר אחר שהודעתי כי רחום ה' וחפץ בתשובה.

עוד אני מודיע כי גם אהיה רחום בדין אם אינכם שבים, כי כה אמר ה' בעל הרחמים, כי הנה הוא אלוה של צבאות של שם אדנות הם מלאכי דין, שהיה ראוי לעשות משפט על ידם, אך דעו כי בכל רחבות מספד כו', **וקראו אכר אל אבל** שיניח חרישו, כי אחר שירבו המתים אין צורך בלחם מן הארץ, **ומספד** עצמו יקרא **אל יודעי נהי**, כי בראותם או בשומען ילכו שמה, ואיני אומר שיקראו אל אריסי הכרמים אל אבל, כי הלא גם **(יז) בכל כרמים מספד** ושם ימצאו ושם יהיו, וכל זה יהיה יען **כי אעבור** בקרבה אני ולא מלאכי שם אדנות, כי הלא המה לא ישאירו לא ספדנים ולא איכרים.

(יח) הוי המתאזים את יום ה' כו'. הנה בפסוק שאחר זה ארז"ל: **(יט) כאשר ינוס איש מפני הארי.** זה גלות בבל, **ופגעו הדוב זה מדי, ובא אל הבית** זה יון שהיה הבית קיים בימיהם, **ונשכו הנחש זה אדום** שנאמר קולה כנחש ילך.

וכן הוא אומר:

אחותי בבבל, רעיתי במדי, יונתי ביון, תמתי באדום, ולמה הוא קוראם יונתי ביון שהיו מקריבים תורים ובני יונה על גבי המזבח, תמתי באדום, שהיו ישראל מותממים עמו ונותנים נפשותיהם על קדוש ה', לפי שכמה גזרות נגזרו על ישראל בימיו ע"כ.

וראוי לדעת איזה קשר יש לפסוק זה לפי זה העניין עם הקודם, והנה לבוא אל העניין, נזכירה מאמרנו על מאמרם ז"ל, על פסוק:

עד אנה ינאצוני כו' שאמרו, אמר הקדוש ברוך הוא אתם עשיתם לי שאומר **עד אנה שתי פעמים**, חייכם שאני אעשה שתאמרו **עד אנה** ארבעה פעמים, **עד אנה ה' תשכחני נצח**, **עד אנה תסתיר את פניך ממני**, **עד אנה** אשית עצות כו', **עד אנה ירום אויבי עלי ע"כ**.

והנה שם הקשינו, היתכן שעל שתיים רעות ישלם הוא יתברך ארבעה, וכתבנו כי הן אלה רחמיו יתברך, שאם היה יתברך מטיל כעסו עליהם בשני פעמים לא היו יכולים לסובלו, על כן חילק הפורענות לארבעה שהם ארבעה גלויות, שבין השני חורבנות של בבל ואדום, שם שנים בינתיים **מדי ויון**, על ידי כן יקל הפורענות ויוכלו לסובלו, והן הם רחמי ה' כנגד ארבעה אותיות שלשם רחמיו יתברך, ופירש אותם.

על בבל אמר **עד אנה ה' תשכחני נצח**, שעל אותו הגלות אמר המקונן **למה לנצח תשכחנו**, והוא מה שאמרו ז"ל במדרש שנשבע הקדוש ברוך הוא שלא לפוקדם עד עת קץ, וזה יאמר **למה לנצח תשכחנו עד שבאה בכית רחל לפניו יתברך**, ואמר לה **מנעי קולך מבכי וכו'**, כי **יש שכר לפעולתך נאם ה' ושבו מארץ אויב**.

ועל מדי אמר, **עד אנה תסתיר את פניך ממני**, והוא ענין מאמרם ז"ל מנין לאסתר מן התורה, שנאמר **ואנכי הסתר אסתיר פני וכו' כי פנה אל אלוהים אחרים**. והוא מאמר רשב"י כי ענין המן היה על שהשתחוו לצלם, שהייתה פניה מה' אל אלוהים אחרים.

ועל יון אמר, **עד אנה אשית עצות בנפשי**, שהיו מביאים אותם בניסיון לאבד נפשם בע"ז, והיו מתייעצים עם יצרם אם יעשו ואם יחדלו.

ועל אדום אמר, **עד אנה ירום אויבי עלי**, והוא מאמרם ז"ל על **והנה מלאכי אלוהים עולים ויורדים בן**, שראה ארבעה שרים השלשה ראה עלייתם וירידתם, ואת שרו של אדום ראה עולה ואינו יורד, ועל זה יאמר **עד אנה ירום אויבי עלי**.

ונבוא אל העניין

אמר **הוי המתאווים וכו'** והוא כי אמר שכל הרעה הכתובה תבוא, על **כי אעבור בקרבך אמר ה'**, שהוא שם הרחמים כמדובר, הטעם אמר עתה הלא אפוא מי יכזיבני ויאמר, כי אין רוגז יוצא משם ה' שהוא שם הרחמים, ואדרבה תתאוו ותאמרו מתי יבוא יום המתייחס לשם ה', כי ודאי טובה תהיה ולא רעה, והוא שעולה על רוח קצת העם שאין רוגז בא משם זה, כי לא השכילו כי גם שם הרחמים כלול מדין, על כן עליהם אמר **הוי המתאווים את יום ה' כי הוא חשך ולא אור**, כאשר חשבתם שאין יוצא ממנו כי אם אור ורחמים, אך דעו כי הרחמים הנמשכים מהיות פעולת הדין על ידי שם הרחמים, הוא כי **כאשר ינוס וכו'**, והוא כי לא יעשה בכם כלה כי אם שיחלק הצרה לארבעה ראשים הם ארבעה גליות, שבין חורבן ראשון לשני יציב גבולות שני מלכויות בינתיים, ויכלו מיד השנים האמצעיים, שעל ידי שם ה' נחלק לארבעה כנגד ארבעה אותיות של שם, כי הנה בהיותכם יוצאים מגלות **הארי** שהוא **בבל** תפגשו **בדוב** הוא **מדי**, והוא על דרך אומרם ז"ל בגמרא על פסוק ארי נוהם וכו'. ארי נוהם זה נבוכדנאצר ודוב שוקק זה אחשורוש, כמפורש אצלנו במקומו, **ובא הבית** הוא **יון**, כי פשט ידו בבית כי פרצו פרצות בהיכל וסמך ישראל ידו אל הקיר, שנמצא בו צלוחית באחד מקירות הבית והיה לנו סמך לימלט, ואחר כך **ונשכו הנחש** זה גלות **אדום**.

כלל הדברים כי המתאווים את יום ה' הם טועים, כי היה בחשבם כי אין דין ורוגז יוצא משם ה' והם טועים, כי גם ממנו יוצא דין ורוגז, ואין הרחמים היוצאים רק התחלק הצרה לארבעה חלקים שיוכלו לסובלה.

וזוהו שחזר ואמר **(כ) הלא חשך יום ה' כו'**. כלומר הלא היוצא ממאמרנו הוא, כי האמת הוא כי **חשך יום ה'** הוא גלות **בבל**, **ולא אור** הוא גלות **מדי** שאינו חשך גמור, כי טרם בא הפועל נהפך אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, אלא שתחילה הוחשכו פני ישראל בצומות. ועל גלות **יון** אמר **ואפל אך נוגה לו** אחר כך על ידי החשמונאים ואור נרות חנוכה, אך אחר כך **ואין נוגה לו** הוא גלות **אדום** כי בא אל הפועל רעתו עד עת קץ הנעלם מבני אדם, והתחלק לארבעה הוא הנמשך מהיות צרות על ידי שם ה' כמדובר.

כא שנאתי מאסתי חגיכם ולא אריח בעצרתכם :

כב כי אם-תעלו-לי עלות ומנחתים לא ארצה ושלם מריאיכם לא אביט :

כג הסר מעלי המון שריך וזמרת נבליך לא אשמע :

(כא) שנאתי מאסתי חגיכם וכו'. הנה בחגים ובמועדים יש אכילה למזבח ואכילה לבני האדם, וכאשר יקראו עצרה שהוא כאשר יצומו ישראל, יש אכילה למזבח וצום לבני אדם,

אמר הנה על שני אכילות החגים, **שנאתי האחת, מאסתי השנית**, ועל ריח נחוח שבעצרת אמר **ולא אריח בעצרותיכם**, כי אין לי חפץ (כב) בעולות, ומנחותיכם לא ארצה, **ושלם מריאיכם לא אביט**. ולא את שירי הלויים בקרבנות, כי (כג) **הסר מעלי וכו'**. כי הלא אתם טובלים ושרץ קלקול משפט וצדקה בידיכם.

כד ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן :

כה הזבחים ומנחה הגשתם-לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל :

כו ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם :

כז והגלתי אתכם מהלאה לדמשק אמר ה' אלהי-צבאות שמו :

לכן (כד) ויגל כמים משפט, וצדקה כנחל איתן. כי באלה חפצתי ולא בזבחים, כי (כה) הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר וכו'. כלומר והייתי חפץ בכם, וזהו על מה שבין איש לרעהו שהוא שתתקנו על ידי משפט וצדקה, וכן גם כן על מה שביניכם למקום. (כו) ונשאתם את סכות מלככם וכו'. שהם מיני ע"ז שתשאום ותשרפום כד"א וישאם דוד וכו', ואז במקום הגלות הרחוק המעוטד לכם לא יהיה, כי במקום קרוב קל התיקון, וזהו (כז) והגלתי אתכם מהלאה לדמשק. הקרובה לארצכם אמר ה' וכו'.

פרק ו

א הוי השאננים בציון והבוטחים בהר שמרון נקבי ראשית הגזים ובאו להם בית ישראל :

ב עברו כלנה וראו ולכו משם חמת רבה ורדו גת-פולשתים

הטובים מן-הממלכות האלה אם-רב גבולם מגבלכם :

ג המנדים ליום רע ותגישון שבת חמס :

ד השכבים על-מטות שן וסרחים על-ערשתם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק :

ה הפרטים על-פי הנבל כדויד חשבו להם כלי-שיר :

ו השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו ולא נחלו על-שבר יוסף :

ז לכן עתה יגלו בראש גלים וסר מרזח סרוחים :

(א) הוי השאננים בציון וכו'. אמר הוי ואוי לכם בני יהודה השאננים בשביל ציון, שהוא כי לא יראו מהגלות בבוטחם שלא יחריב ה' את ציון אשר אהב, וכן ישראל הבוטחים בהר שמרון כי חזק הוא, או על אלוהיהם אשר שמו בהר ההוא, והלא ראו נקובי ראשית הגזים

שהוא עמלק, **כי ראשית גוים עמלק** והיו לו נקובים בשמות אנשי שם, אשר בחרו להם להלחם בישראל בצאתם ממצרים, והוא מאמרם ז"ל שידעו על פי חכמתם אנשים בטוחים מלמות באותה שנה, ובטחו בזה להלחם בישראל ועם כל זה לא שווה למו כי הרגום בני ישראל וזה אומרו **נקובי ראשית הגוים** הוא עמלק, ועם כל זה **ובאו להם בית ישראל** והרגום ולא שווה להם ביטחונם, ככה לא יועיל לכם ביטחונכם אחרי רוע מעלליכם.

ועוד לכם עוון השגת גבול רעכם, שתגישו בית בבית לשבת בו בגבול חבריכם, ואיך לא תגעל בכם ארץ מושבכם, על דרך מאמר הנביא ישעיה **הוי מגיעי בית בבית וכו'**, ואלו היה צר לכם המקום ולא יחזיק אתכם, ועל כן הייתם עושים כן לא תגדל אשמתכם.

אך **(ב) עברו כלְנָה וראו, ולכו משם חמת רבה, ורדו גת פלשתים**. שהם מקומות רחבים וטראו **הטובים מן הממלכות האלה אם רב גבולם מגבולכם**, כלומר כי הלא תראו כי גבולכם רב מגבולם, ואם כן אתם **(ג) המנדים** ומרחיקים **ליום רע**. בהיותכם בוטחים ושאננים לומר שרחוק מכם הוא **יום רע** למה **תגישון שבת חמס**, שתגישו מושבכם בחמס אחר שרב גבולכם.

(ד) השכבים על מטות שן וכו'. ארז"ל בגמרא **השוכבים על מטות שן וסרחים**, אמר ר' יוסי בר חנינא מלמד שמשתנים בפני מטותיהם ערומים, מגדף בה ר' אבהו אי הכי היינו דכתיב **לכן עתה יגלו בראש גולים**, משום שמשתנים בפני מטותיהם ערומים **יגלו בראש גולים**, אלא אמר ר' אבהו אלו בני אדם שאוכלים וכו' ומחליפים נשותיהם זה לזה, ומסריחים מטותיהם בשכבת זרע וכו', ואחשבה כי דעת ר' יוסי בר חנינא הוא שמפרש אומרו שן כד"א לשתות את שניהם, אך סברת ר' אבהו נראה שהיא חסרה מן הספר, ואפשר שגם הוא מפרש שן מלשון שניהם, אלא שאינו מפרשו על השתן בעצמו כי אם אברי ההשתנה, ואם על איש ואשתו ידבר אין צריך לאומרו, אך הוא על זולתם, ואם באנו לשית לב אל הגמרא, נמצא כי **השכבים על מטות שן** עולה כמספר זה, שהיו מחליפין נשותיהם כי זה וזה אחד הוא, והנה לפי פשוטו של מקרא שן האמור פה הוא כמאמר המתרגם שן דפיל, ואומרו **סרחים** אפשר שהוא מלשון סרח העודף או מלשון סרחון, וננקוט מהא מרז"ל שהוא לשון סרחון, ולא שהוא מאיסור אשת איש אלא מריבוי תשמיש היתר.

ונבוא אל העניין

והוא שאמר **(ד) השכבים על מטות שן**. דפיל, שהוא מאהבה בתענוגים **וסרחים על ערשותם** מריבוי שכבת זרע מרוב תשמיש, ולהחליף כח תמורת מה שניתש בתשמיש הרב, **אוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק** ולשמח לבם במאכלם, הם **(ה) פורטים על פי**

הנבל. והוא כמנהג בימים האלו שמנגנים אשר במשתאות ממציאים **על פי הנבל** חרוזים לכל אחד מהמסובין, שעניינם דברי שבח וברכה לכל אחד בשמו, ועל ידי כן חונן ונותן למנגן המברכו **על פי הנבל** זוז או פרוטה, וזה יאמר פה כי **האוכלים** למעדנים **כרים מצאן וכו'**, הם **פורטים על פי הנבל** שנותנים פרוטות איש איש על פי הנבל, שמשמיע המנגן ברכת טוב אשר יאמר על פי הנבל, והנה השוטים ההם אינם **כדוד** שהיה מתעורר על פי הנבל, להלל לה' בשמוע פי הנבל מנגן ברוח צפונית המנשבת בו, כך אלו היו מתעוררים על פי הנבל לתת פרוטות, ולא ראו כי אין להתנהג על פי הנבל, כי אם להודות על ידו לה' אך לא להנאת עצמם, וזה אומרו חשבו להם כלומר להם להנאתם ולא לה', ואחרי כן בשיר, **(ו) ישתו במזרקי יין.** והוא, כי אין דרך לשתות יין רק בכוסות ולא במזרקים, אך אלו במזרקים שהם כמין קערות עמוקות ורחבות, דמיוחדים למזג בהם יין שיעור כל הצריך לכל המשך האכילה, ונוטלים משם בכוסות במזרקים ההם במלואותם, היו שותים בבת אחת בכל פעם, ולבל ישתכרו למען יוכלו להרבות על כן **וראשית שמנים ימשחו**, והוא הנודע מתרופת הגמרא שהוא למשוח כפות ידים ורגלים בשמן, והאנשים ההם **לא נחלו על שבר יוסף**, והוא כי הנה ידוע מרז"ל כי השבטים על שבר יוסף, שהיה בגלות מיום שמכרוהו לא שתו יין עד שזימנם יוסף, שנאמר **וישתו וישכרו עמו**, והוא שדקדקו מלת **עמו** לומר עמו שתו, אך לא כל שלא היו עמו, וזה אחשוב יאמר, **ולא נחלו אלו השותים במזרקי יין על שבר יוסף**, אשר שברם דומה לשבוי שאחיו לא שתו יין על שברו, שעם ידעם שהם עצמם יגלו כמאמר הנביא, **לא נחלו ולא הרגישו על עצמם, (ז) לכן עתה יגלו בראש גולים.** טרם גלות יהודה העתיד **וסר מרזח סרוחים**, והוא, כי מרזח הוא אבלות כמו שאמרו ז"ל, וכינה וקרא לשמחתם באוכלם כרים וכו', ושתותם במזרקי יין אחר היותם סרוחים, **מרזח סרוחים** אבלות סרוחים במקום אומרו שמחת סרוחים לומר כי לאבלות יהפך להם.

ח נִשְׁבַּע-אֲדֹנָי ה' בְּנַפְשׁוֹ נָאִם-ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת
מֵתָאֵב אֲנִי אֶת-גְּאוֹן יַעֲקֹב וְאַרְמְנֵתִי שְׁנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי עִיר וּמְלָאָה :
ט וְהִיא אִם-יִתְרוֹ עֲשֶׂרָה אֲנָשִׁים בְּבֵית אֶחָד וּמֵתוּ :
י וְנָשָׂא דוֹדוֹ וּמִסְרָפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן-הַבַּיִת
וְאָמַר לְאִשָּׁר בִּירְכָתִי הַבַּיִת הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר אָפֶס וְאָמַר הֲסִי כִי לֹא לְהִזְכִּיר בְּשֵׁם ה' :
יא כִּי-הִנֵּה ה' מִצְוָה וְהִכָּה הַבַּיִת הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטָן בְּקַעִים :
יב הִירְצוּן בְּסֹלֶע סוֹסִים אִם-יִחְרוֹשׁ בְּבִקְרִים כִּי-הִפְכֵתֶם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה :
יג הַשְּׂמֵחִים לֹא דָבַר הָאֹמְרִים הֲלֹא בְּחִזְקֵנוּ לָקַחְנוּ לָנוּ קִרְנִים :
יד כִּי הִנְנִי-מִקֵּים עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נָאִם-ה' אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת
גוֹי וְלִחְצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֶמֶת עַד-נַחַל הָעַרְבָה :

(ח) נשבע ה' וכו'. הנה ארז"ל כי גאון עזכם האמור בפרשה הוא בית המקדש, ויתכן כי גם אומרו פה **גאון יעקב** גם הוא בית המקדש, והנה אומרו **מתאב** הוא לשון תשוקה, ואם נאמר שהאל"ף במקום עי"ן שמתחלפות כי ממוצא אחד הן.

ונבוא אל העניין

בהזכיר מאמרנו על פסוק **חשב ה' להשחית חומת בת ציון וכו'**, והוא שהקשינו שם כי אין נטיית קו להרוס כי אם לבנות. אך הוא כי ברצות ה' להשחית חומת בת ציון והיה קשה עליו, כי אדרבה הוא יתברך תאב להיות לו דירה בתחתונים, על כן מה עשה להינחם על ההריסה, נטה קו למדוד הבנין העתיד בשמים ועל ידי יחזקאל הנביא, ועל כן לא חש על הריסתו ולא השיב ידו מבלע.

ובזה נבוא אל העניין

אמר **נשבע ה' ואמר מתאב כו'**, כלומר הנה שני בחינות יש לי בבית המקדש הוא **גאון יעקב**. א', כי תאב אני בו, ובחילוף האל"ף הוא מתעב כלומר ואהרסנו לכפר על העם ואת **ארמנותיו שנאתי**, שאין בם רק בחינה אחת והיא שנאה ולא תאבון לבנותם כבית המקדש כי אם להורסם, ועל ידי הטיל הכעס בבניינים לא אכלה העם, כי אם **והסגרת** ביד אויב **עיר ומלואה**, להגלותם ולשלול שללם ולבוז בזם.

(ט) והיה אם יותרו עשרה אנשים, שלא הגלום ויתחבאו בבית אחד ומתו שם, שלא יצאו מפחד האויב ומתו כלומר אחד אחד, כי לא יתכן ימותו כולם רגע אחד ועל כל אחד מהמתים, יבוא **(י) ונשאו דודו**, מאביו או **מסרפו** שהוא דודו מאמו, שלא ישאווהו מיד פן יורגש עד יאכל בשרו, ויבוא **להוציא עצמים מן הבית**, ועודנו מוציא על ידי אחד מהנחבאים אשר בירכתי הבית, המלקט מן הירכתיים ונותן לו, ויאמר דודו הנז' אל אשר **בירכתי הבית, העוד עמך** עצמים לתת לי **ואמר אפס ואמר הס**, כלומר עתה שהוא יום קבורת העצמים, תהיה יושב ודומם ומצדיק את הדין.

ושמא תאמר למה יזכיר הדממה ולא הצדקת הדין לומר ברוך אתה ה' דיין האמת, לזה אמר **כי לא להזכיר בשם ה'**, כי להיותם תוך הבית אשר נחבאו שם ולא יצאו החוצה עד מותם, אין הבית נקי משנייהם וחוראיהם, על כן **אין להזכיר שם בשם ה'**, ואפשר כי גם שלא נזכר בשם ה' בפירוש, לא יעדרו מהזכיר ברמז, לומר כי ה' לקח ועל כן יושב ודומם, כי על כן יאמר **הס** ולא דום, כי הס עולה כמספר שם אדנות הפועל הדין כנודע.

(יא) **כי הנה ה' מצוה וכו'.** הנה יש גדולים אלי הארץ ויש המון העם, והנה עון הגדול כפול, שעליו אשמות עצמו ואשמת הקהל, אשר בידו למחות ואינו מוחה, אך הקטן אין עליו רק אשמות עצמו, על זה יאמר, הנה ה' מצווה את האויב **והכה את הבית הגדול, רסיסים** הם בקיעות גדולות ושברים כי אשמתו כפולה, אך **הבית הקטן** שאין עליו רק חטאת עצמו **בקיעים** דקים, והביטו וראו רעתכם כי הראוי **(יב) ירוצון בסלע סוסיים.** של האויב הנזכר, **אם** ראוי **יחרוש בבקרים** בארצכם להצמיח תבואתו ולא אתם, אך זה לכם על שאין לכם שלום לא בין איש לרעהו ולא בין אנשים למקום, **כי הפכתם לראש משפט** כי בהעדר משפט יהיה ריב מתמיד בין איש לרעהו, והוא כי איש את רעהו חיים בלעו והוא ראש שהוא ראשי חץ ארס הממית וגם העדר שלום, כי הנה **פרי הצדקה** הוא שלום כמאמרם ז"ל, כי הנותן צדקה לעני עושה שלום בין הדל לקונו, כד"א והיה **מעשה הצדקה שלום**, והוא מאמר הכתוב יעשה שלום לי וכו', וזהו **ופרי הצדקה** שהוא השלום **ללענה**, והנה בשמוע העם הייעודים הרעים האלה ואין רואים דבר, עדיין שמחים ובלתי מאמינים.

וזהו **(יג) השמחים ללא דבר.** שישמחו ללא דבר מאשר הנביא ייעד, ומזה עוד מעט יבואו להיות אומרים **הלא בחזקנו וכו',** שהוא לבלתי האמן בהשגחה ולומר שממלכותם לא מאת ה' היה להם כי אם מחזקת ידם, וזהו **הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים** הם **ממלכות**, אלא **(יד) הנני מקים עליכם וכו'.** באופן שלא תשמחו ללא דבר.

פרק ז

א כה הראני אדני ה' והנה יוצר גבי בתחלת עלות הלקש והנה-לקש אחר גזי המלך :
ב והיה אם-כלה לאכול את-עשב הארץ ואמר אדני ה' סלח-נא מי יקום יעקב כי קטן הוא :
ג נחם ה' על-זאת לא תהיה אמר ה' :

(א) **כה הראני אדני ה' וכו'.** יספר איך עשה שתי התראות בשני מיני מכות ועל ידי בקשת הנביא שב ה' מחרון אפו,

האחת ארבה

והשנית שדפון כאשר יבוא ביאורו בס"ד, ובארבה היחל ואמר **כה הראני ה' וכו'.**

ולבוא אל העניין נזכיר משמעות **לקש וגזי המלך**, והוא כי הנה יש **זורעים בתחילת זמן** הזריעה והיא הנקראת **בכיר**, ויש **זורעים באחרונה** ונקרא **לקש**, והנה היה דרכם שבהביא

זרע התבואה שלישי, קוצרים אותה להאכיל לבהמות והוא נקרא **קוצר לשחת בלשון משנה**, ובלשון הגמרא נקרא **אספסתא**, ובלשון מקרא נקרא **גז**, כד"א ירד כמטר על גז, ויש קוצרין השחת בתבואה הראשונה ויש עושים בלקש.

ונבוא אל העניין

אמר כי ראה את הקדוש ברוך הוא במראה שהיה **יוצר גובי הוא ארבה** שתרגומו **גובא**, ואמר בלשון ארמי כדי להטיל בה יו"ד לומר **גובי** להורות על הריבוי, מה שלא היה אפשר להטיל יו"ד הריבוי בארבה או גזם או חסיל או ילק, והייתה יצירת הארבה **בתחילת עלות הלקש** להצמיח מן האדמה, ומיצירתו עד יהיה ראוי לאכול צריך קצת ימים, על כן נתעכב עד שהביאה תבואת הלקש שלישי, ונקצר הגז הוא השחת, וחזר וגדל הלקש עד שהיה שבליים, וזהו **והנה לקש יצא אחר גזי המלך**, שהוא אחר שנקצרו גזי המלך, הוא השחת מן השדות להאכיל לבהמות המלך, ואז הנה לקש התבואה צמח, ואז **(ב - ג) והיה אם כלה וכו'.** והתיבה אם זו, היא ודאי כמו אם כסף תלוה, אם מזבח אדמה, אם תקריב מנחת בכורים, אם יהיה היובל, והעניין כי שמחה הייתה כמשמעות והיה שהוא לשון שמחה, שעם היות שוהנה **לקש** לא התחיל לאכול ממנו כי אם מעשב הארץ תחילה, כהתראה מאתו יתברך שישובו טרם יאכל הלקש, והיה כאשר **כלה לאכול העשב** והיה בא לאכול לקש התבואה, מיד **ואמר אדני אלוהים סלח נא מי יקום יעקב אם יפול כי קטון הזכיות הוא.**

ד כה הראני אֲדָנִי ה' וְהִנֵּה קָרָא לְרֵב בְּאֵשׁ אֲדָנִי ה'

וּתְאֹכַל אֶת-תְּהוֹמוֹ רֵבָה וְאֹכְלָה אֶת-הַחֶלֶק :

ה וְאָמַר אֲדָנִי ה' חֲדַל-נָא מִי יְקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטָן הוּא :

ו וְנַחֵם ה' עַל-זֹאת גַּם-הִיא לֹא תִהְיֶה אִמֵּר אֲדָנִי ה' :

ואחרי זאת הייתה עוד שנית והיא אומרו, **(ד) הנני קורא לריב באש וכו'.**

וראוי לשים לב כי היה לו לומר הנני מריב באש מהו **קורא לריב באש.**

ב', מהו האש ההוא אם הוא חום המיבש הצמחים אינו אש, ואם הוא דבר למה כנה אותו **כאש**, מה שאין דרך המקרא לשנות שמו.

ג', כי לכל פירוש שיהיה איך יצדק **ותאכל את תהום רבה**, מה ענין תהום רבה אצל החום שעל הארץ או אצל הדבר.

ד', אומרו **באש** בקמ"ץ הבי"ת ולא בשו"א, כי איזה אש ידועה היא זו שיהיה כאומרו בהאש. אך הנה כשחטאו ישראל במדבר, נאמר **ותבער במ אש ה' ותאכל בקצה המחנה**, ועל ידי תפלת משה רבנו עליו השלום נאמר **ותשקע האש**, וארז"ל שאף על פי שדרך האש לעלות אז ירדה, למען הטיל מורא על ישראל בל ישובו לחטא, כי הלא קרוב מאד לאש לעלות מלמטה

למעלה, ובכן תפול עליהם אימתה ופחד פן בעלותו תפקוד עונם, ובזה יתכן כי אז **קרא** ה' **לריב** עם ישראל **באש** הידוע שמתחת לארץ, והחלה כי שם ממקום שנגנזה נפשטה עד נגד ארץ ישראל, **ותאכל תהום רבה** שמתחת לארץ ליבש מעיינות תהום, ובעלותה לאכול את ירק הארץ, לא אכלה עדיין רק את החלק שעלתה בו, וטרם יתפשט בכל השאר אמר הנביא לפניו יתברך, **(ה - ו) אדני אלוהים חדל נא, כי מי יקום יעקב**. אם יפול בזאת **כי קטון הוא**.

ז כה הראני והנה אדני נצב על-חומת אנך ובידו אנך :

ח ויאמר ה' אלי מה-אתה ראה עמוס

ואמר אנך ויאמר אדני הנני שם אנך בקרב עמי ישראל לא-אוסף עוד עבור לו :

ט ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יחרבו וקמתי על-בית ירבעם בחרב :

ראוי לשים לב:

א. **למה** לא נאמר כה הראני אדני כבשתי המראות הקודמות כי אם **כה הראני** סתם.
ב. **מה** היא **חומת אנך** אם הוא שראה מראה כאלו היה אדני יושב על חומה קשה כי אין לפתרון צורך ויחס לזה.

ג. **מהו אומרו אנך** שאם הוא חומה עשויה על ידי משקולות הבנין, היעלה על לב תבנה חומה בלא משקולת.

ועוד, שלא תקרא החומה על שם אחד מהכלים שנבנת בו ליקרא **חומת אנך**, ואם קראה על שם כלי זה על אומרו **הנני שם אנך וכו'**, הלא היה מספיק לזה היות **בידו אנך**, כי מה ענין היות החומה **חומת אנך**. ואם היותו **נצב על חומת אנך** הוא ענין הרמז מה צורך היה היות **בידו אנך**.

ד. **מה זו** שאלה **מה אתה רואה** מה שלא נשאל בשתי מראות הקודמות.

ה. שהיה לו להשיב, אדני נצב על חומת אנך ובידו אנך אני רואה.

ו. **אומרו לא אוסף עוד עבור לו** מה היא עברה זו.

ז. **למה** נשתנה שם **ישחק** פה, ולפנים בסמוך שנכתב בשי"ן במקום צד"י.

אמנם הנה המראות הקודמות הראה לו שם אדנות, אך זו אחר שמה שהראה לו היה את שם אדנות יושב **(ז) על חומת אנך**, יראה כי השם הגדול היה אשר הראה לו את שם האדנות, ומענוותנות הנביא לא אמר בפירוש שהשם הגדול היה המראה לו, על כן אמר סתם **כה הראני** ולא פירש, אך מאומרו **והנה אדני נצב וכו'**, יובן כי אחר שמה שראה היה שם אדני, ודאי כי השם הגדול היה אשר הראהו, ואין ספק כי להיות השכינה מתראית לו ובידה אנך, שלא תדמה הדרגת ספיריות ודקות ובהירות השכינה דומה לרוחניות האנך שבידה, כי עצמיות השכינה אין קצה לרוחניותה, ואין השגת הנביא מספקת רק לראיה דקה ולא בעצם

וגם לא עצמיותה, רק המתייחס לאחורים מעין **וראית את אחורי**, אך האנך שאינו היא עצמה כי אם דבר רוחני מתחת כסא הכבוד, בעביות והתלבשות נרגש למשול בו השגת עיני הנביא לראותו שהוא האנך שבידו, ודאי שטיפול בו ראייה מה שאין כן בשכינה עצמה, על כן אמר לו הוא יתברך **(ח) מה אתה רואה עמוס**. כלומר שתצדק בו ראייה למה שאתה עמוס כי אדם אתה, אז השיב ואמר **אנך** אך לא את אדני יתברך הנזכר, כי לא יצדק בו ראייה רק מראה זכה ובהירות כבלתי נתפסת בראייה.

והנה ראוי לדעת כי אם כן אפוא, למה הראו לו **את אדני נצב על חומת אנך**, ולא הראו לו אנך בלבד כמקל שקד דירמיהו וסיר נפוח. אך לזה נשים לב אל ענין **חומת אנך** מה היא ענין התייצבותו יתברך עליה, והוא בהזכיר מאמרנו על פסוק **חשב ה' להשחית חומת בת ציון נטה קו וכו'**, והוא, כי הלא אין נטות קו להשחית רק לבנות, אך יאמר כי מאז **חשב להשחית חומת בת ציון, נטה קו הבנין העליון המקווה**, שהיא חומת אש רוחנית למעלה, כאמרו **ואנכי אהיה לה חומת אש נאם ה'**, ועליה אמר הנביא שראה את **אדני נצב על חומת האנך** ההוא הוא הקו, כי מה שאמר ירמיהו שמאז חשב להשחית וכו', נטה קו המחשבה ונטות הקו כבר היה מימי עמוס ומקודם אליו, כי כבר דברי עונות היו בעיר, והעניין כי לא יחשוב הנביא כי מאס יתברך בכל זרע יעקב ולא יוסיף עוד עבור למו, כי לא כן הוא רק בעשרת השבטים, אך לא ביהודה יושבי ירושלים, וזה אומרו **והנה אדני נצב ועומד על חומת אנך**, כלומר שאם תחרב ציון מעתה הוא נצב על החומה אשר נטה עליה הקו, ועם כל זה **בידו אנך** על שאר השבטים הנקראים ישראל, ועל האנך הלז אמר **הנני שם אנך בקרב עמי ישראל**, שהוא בקרב כללות **עמי ישראל** שהוא בין יהודה לשאר ישראל, כי **לא אוסיף עוד עבור לו** לבדו, שהוא לאשר בשם ישראל יכנו הם עשרת השבטים, אך לתחום יהודה אשוב לעבור, והקו הוא להבדיל בין אלו לאלו, ואל הכללות לא קרא ישראל כי אם **עמי ישראל**, והקו שבקרבם מפריד בין יהודה לישראל כמדובר, והוא כי שב יתברך את שבות יהודה ולא את שבות ישראל, ועל שאר השבטים שעליהם התנבא אמר, **(ט) ונשמו במות ישחק**. והוא כי אין במות עשרת השבטים דומים לבית המקדש שביהודה, כי בית המקדש גם שיחרב עודנו בקדושתו ולא ישום לגמרי, כי על כן לא זזה שכינה מכותל מערבי, אך במות שאר שבטים ישומו לגמרי, ורמז הטעם בשום שי"ן במקום צד"י והוא כי ליצחק היו שם שני בנים יעקב ועשו, ואלו בממותם לע"ז נטו אל בחינת עשו אשר יצא מיצחק ולא אל בחינת יעקב, והוא הכתוב אצלנו כי זוהמת נחש לא טהרה מישראל עד עמדם על הר סיני.

ובכן אברהם הטיל חלק זוהמתו בהגר ויצא ישמעאל, וחלק אשר היה ביצחק הטילה בטפה שיצא ממנה עשו כמפורש אצלנו במקומו באר היטב, ונרמז פה כי נטו בממותם עשרת השבטים אל חלק עשו שיצא מיצחק, ולא אל חלק שיצא ממנו יעקב, והוא כי עי"ן שיש בעשו

גם היא ביעקב, וכן וי"ו שבעשו גם היא ביעקב בפסוק וזכרתי את בריתי יעקוב, ואין אות שלא תהיה ביעקב כי אם השי"ן על כן לרמוז אל חלק יצחק שיצא עשו הוטלה שי"ן ביצחק במקום צד"י, ומן הטעם הזה כינה אותם בסמוך אל יצחק, באומרו (טז) **ולא תטיף על בית ישחק.**

י וישלח אמציה כהן בית-אל אל-ירבעם מלך-ישראל לאמר
קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא-תוכל הארץ להכיל את-כל-דבריו :
יא כי-כה אמר עמוס בקרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו :
יב ויאמר אמציה אל-עמוס חזה לך ברח-לך אל-ארץ יהודה ואכל-שם לחם ושם תנבא :
יג ובית-אל לא-תוסיף עוד להנבא כי מקדש-מלך הוא ובית ממלכה הוא :
יד ויען עמוס ויאמר אל-אמציה
לא-נביא אנכי ולא בן-נביא אנכי כי-בוקר אנכי ובולס שקמים :
טו ויקחני ה' מאחרי הצאן ויאמר אלי ה' לך הנבא אל-עמי ישראל :
טז ועתה שמע דבר-ה' אתה אמר לא תנבא על-ישראל ולא תטיף על-בית ישחק :
יז לכן כה-אמר ה' אשתך בעיר תזנה ובניך ובנותיך בחרב יפלו
ואדמתך בחבל תחלק ואתה על-אדמה טמאה תמות וישראל גלה יגלה מעל אדמתו:

(י) **וישלח אמציה כהן בית אל וכו'.** כיון לומר אין זו נבואה רק קשר במלכות, וזהו **קשר עליך וכו',** ואם לא תהרגהו. המון עם הארץ יהרגוהו, וזהו **לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו,** ואין לומר אולי הוא יתברך אמר אליו, **(יא) כי הלא כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם.** ובזה אני אומר שהוא קשר ולא נבואה, כי הלא ידוע כי ה' אמר כי בני רביעים יהיו מולכים מיהו, וירבעם עדיין הוא השלישי ובנו עתיד למלוך תחתיו ואיך ימות זה עתה, וזה היה שקר כי לא אמר הנביא כי אם **וקמתי על בית ירבעם** שהוא על בנו, כי לששה חדשים למלכו נהרג בחרב ובנו בית ירבעם הוא, וזהו על מה שאמר **קשר עליך עמוס,** ועל אשר אמר **לא תוכל הארץ להכיל וכו',** פירש הוא על כי אמר **וישראל גלה יגלה,** וגם בזה לא כן דבר, והנה ארז"ל שהשיב ירבעם מה אעשה אם השכינה אמרה לו, ואז בראות כי לא נעשתה עצתו הלך להפחידו להבריוח.

(יב) **ואמר אמציה אל עמוס חוזה.** כלומר מודה אני כי **חוזה** אתה ולא בודה מלבך, ועם כל זה **ברח לך אל ארץ יהודה.** ותרוויח לגוף ולנפש, לגוף כי **תאכל שם לחם** שיזונו אותך, ולנפש כי **ושם תנבא,** כי שם הכנה גדולה יתר להינבא, כי שם מקום ביהמ"ק אשר שם האלוהים, וזה **ושם תנבא** אך בבית אל אתה מסתכן אם תנבא שם.

לכן (יג) לא תוסיף עוד להנבא. שם, כי מקדש מלך הוא, שהוא מקום מיוחד למלך לזבוח ולהתפלל שם ויכעוס עליך, כי אתה מורה שלהכעיסו אתה עושה להינבא שם רעה. וגם זה המלך הנזכר בית ממלכה הוא, לכן המכעיסו יאשם בעיניו ביותר ויסתכן.

או יאמר, כי בארץ יהודה לא יירא מאשר ינבא רעה על ישראל, כי אינו במלכותו בכן בשלילת יראה יוכל להתבודד לנבואה בשמחה, אך בית אל לא תוסיף עוד להנבא כי מקדש מלך הוא ובית ממלכה, ויהיה לך כאן לב רגז ועיצבון ולא תחול עליך נבואה, כי אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה.

(יד) ויען עמוס ויאמר הנה קראתני חוזה ולא נביא. כי גדר נביא הוא גדול מחוזה, ועל כן השיב ואמר גם אני מודה כי לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, ואם אמרת כי ביהודה אוכל לחם, איני צר לזולתי כי בוקר אנכי וכו'. ויש לי רב, וכן יראה מרז"ל שלמדו מכאן שהיה עשיר, ואשר אמרת שבארץ יהודה תהיה לי הכנה לינבא, הנה (טו) לקחני ה' מאחרי הצאן. בארצי זאת, ועל פי דרכו כיון לומר כי לא לקחו מאחרי הבקר כי אם מאחרי הצאן, כי הרועה בקר צריך כח והשתדלות יותר, לא יוכל להתבודד לחול עליו רוח נבואה, כרועה צאן ההולכים לאטם, ואשר אמרת כי פה אירא מהמלך ומהעם, איני ירא כי שלוחיה דרחמנא אני, כי הנה ויאמר אלי ה' לך הנבא וכו', ואם כן אמור כי ה' לי ממי אירא, ולא יעלה על רוחך שאני בפי מדבר, אך מורא יש בלבי ואירא מהנבא פה, או שמא מחמת פחד לבי לא תחול בי רוח נבואה, כי הנה (טז) ועתה שמע דבר ה'. אשר הנבאתי להענישך על דברך, כי אתה אומר לא תנבא וכו', (יז) לכן כה אמר ה'. כנגד מה שאתה כהן בית אל, שעל ידך זונים ישראל אחר אלוהי נכר, לכן אשתך בעיר תזנה, ועל אשר בקשת בהלשנתך להפילני בחרב, בניך ובנותיך בחרב יפולו, ועל אשר רצית להבריחני משליחותי לארץ יהודה, אדמתך בחבל תחולק, ועל אשר בקשת למונעני מלהוסיף להינבא, שהוא שלא תשרה עלי רוח קדושה רוח נבואה בהמנעי מלדבר נבואתי, לכן ואתה על אדמה טמאה תמות ועל עיקר הלשנתך ששיקרת משמי, באמור שאמרתי וישראל גלה יגלה, הנני אומרו עתה באמת כי אם לא נאמר לי אז, עתה נאמר לי וישראל גלה יגלה כו'.

פרק ח

א כה הראני אֲדָנִי ה' וְהִנֵּה כְּלוֹב קִיץ :

ב ויאמר מה-אתה ראה עמוס ואמר כלוב קיץ
 ויאמר ה' אלי בא הקץ אל-עמי ישראל לא-אוסף עוד עבור לו :
 ג והילילו שירות היכל ביום ההוא נאם אדני ה' רב הפגר בכל-מקום השליך הס :
 ד שמעו-זאת השאפים אביון ולשבית (עניי) [עניי-ארץ] :
 ה לאמר מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבית ונפתחה-בר
 להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה :
 ו לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים ומפל בר נשביר :
 ז נשבע ה' בגאון יעקב אם-אשכח לנצח כל-מעשיהם :

(א) כה הראני אלוהים והנה כלוב קיץ וכו'.

ראוי לשים לב

א. מה צורך היה אל הכלוב והיה די יאמר כה הראני ה' והנה קיץ,

ועוד היכן נרמז אומרו (ב) לא אוסף עוד עבור לו.

ועוד כי אין המשל דומה לנמשל כי מה לקיץ עם הקץ.

וגם פסוק שאחר זה יראה כמשולל הבנה.

אך (ב) בכלוב קיץ. רמז היות קץ וגם שלא יוסף עוד עבור לו, והוא כי הקו"ף והצדי"ק של

קיץ הם קץ והיו"ד שביניהם עם אותיות כלוב עולים במספר ס"ח ועם הכולל ס"ט, והוא מה

שעולה לא אוסף עוד עבור לו במספר קטן, וזהו בא הקץ לא אוסף וכו'.

(ג) והילילו שירות היכל וכו'. והיללות הן הן יהיו שירות היכל ביום ההוא הפך הקודם, וזה

יהיה בהיכל שלא יהיו פגרים מתים שם, אך בכל מקום אחר לא ישירו ולא יילילו, כי רוב

ההורגים יבעיתום וישתיקום כשוממים, כי כן דרך העולם שעל מעט יילילו ועל מרובה יבעתם

וידומו, וזהו רב הפגר בכל מקום מלבד ההיכל השליך הס ודממה.

ושיעור הכתוב והילילו ומה שיילילו יהיו שירות היכל ביום ההוא מה שאין כן בימים

ראשונים, אך רב הפגר שבכל מקום השליך רב הפגר הס ודממה, שאפילו לא יילילו מחמת

ריבוי הפגר. (ד) שמעו זאת השואפים אביון וכו' הנה יש אביון תאב לכל דבר שאין לו משלו

כלום, ויש עניי ארץ מתפרנסים בעניותם במעט מזער אשר להם ביגיע כפם, ואין נוטלים

מהבריות כאביונים, אמר כי היו שואפים ושוקקים אביון שאם לא היו אביונים כי אם עניי ארץ

מסתפקים בעניותם, לא ישתעבדו להם ולא יוכלו לקנותם בכסף לעבודתם כאשר יעשו

לאביון, ועל כן היו שואפים ומתאוים יהיה אביון ולהשבית עניי ארץ שלא ימצאו, כי אם שיהיו

כולם אביונים, ותאותם מביאים (ה) לאמר מתי יעבור החדש הזה והוא שעושים המצאות

לעשות מעניי ארץ אביונים, והוא שבאים עניי ארץ לקנות תבואה בזמן הזול, ובעלי האוצרות

אומרים **מתי יעבור החדש הזה ונשבירה שבר**, כי עדיין אנו עסוקים באסיפה, ואחר עבור החדש ובאים לקנות אומרים יעבור **השבת** ואחר כך **נפתחה בר**, וכל זה עושים כדי **להקטין איפת המדה ולהגדיל שקל** המטבע, כי אחר שנשתהו ימים רבים ואין מוכר, באים יחד הכל לקנות וסובלים הקטנת האיפה והגדלת השקל כי באים כרעבתנים, וכדי **לעות** אדם במשאם ומתנם יש להם **מאזני מרמה**, וזהו **ולעות מאזני מרמה** ולמה עושים כל זה כדי **(ו) לקנות בכסף דלים כו'**. שהוא כדי שעל ידי כך יתמסכנו ארץ על ידי הקטנת איפה והגדלת שקל ומאזני מרמה, עד יושבתו העניי ארץ מהיות דלים ויהיו אביונים, ואז אותם **הדלים** אשר הם היו עניי ארץ מתחילה, לא היו נקנים בכסף לעשירים כי לא היו צריכים להם, אך עתה שבאו עד גדר היות אביונים אותם **בכסף** יקנו, ואשר מתחילה היה אביון שהיה מתחילה נקנה להם בכסף, עתה הוכפל אביונותו עד שיקנו אותו **בעבור נעלים**, ועוד אומרים בלבם אלו שעל ידי מה שמששים מרעיבים העם עד יעבור **החדש והשבת**, כי מה שאמרו **ונפתחה בר** שהוא החטה נקיה, עתה אומרים כי **מפל בר**, הוא הנופל מהבר תחת הכברה נמכור, ועל זה **(ז) נשבע ה' בגאון יעקב**. אשר בקשו אלו להשפיל גאונם, **אם אשכח לנצח וכו'.**

ח העל זאת לא-תרגז הארץ ואבל כל-יושב בה ועלתה כאר כלה ונגרשה (ונשקה) [ונשקה] כיאור מצרים :
ט והיה ביום ההוא נאם אדני ה' והבאתי השמש בצהרים והחשקתי לארץ ביום אור :
י והפכתי חגיכם לאבל וכל-שיריכם לקינה
והעליתי על-כל-מתנים שק ועל-כל-ראש קרחה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר :

ואל תתמהו כי **(ח) העל זאת לא תרגז וכו'**. והוא, כי הנה ידוע מאמרם ז"ל האומרים כי כשהרשע דורך על הארץ, הארץ מתרעשת, וביארנו במקומו שהוא על כי לקיים עולם, רקע יתברך הארץ על המים שלא כטבעם, ועל כן בדרך הרשע על הארץ הארץ מתרעשת, כלומר למה אסבול להיות הפך טבעי, ולא ירד העפר למטה ויצופו המים על הארץ ויטבע הרשע במים, ובזה יאמר **העל זאת לא תרגז הארץ**, שתהיה מתרעשת ומרגזת על אלה רשעים, **ואבל כל יושב בה** בגלל הרשעים האלה, כי הראוי הוא שהארץ תשוב לטבעה תחת המים, ויצופו המים על הארץ ויאבד העולם כלו בגללם, ואיך יהיה שיאבד העולם שאבלו כל יושב בה, הלא הוא כי הנה כאשר בהברא העולם **עלתה** מתחת למים **כאור כלה**, כמו האור שהוא בלילה השמש מתחת לעולם עולה ומתפשט על הארץ, כן עלתה ותתפשט הארץ על המים. עתה **ונגרשה** ממקום שעלתה **ונשקה** מהמים יכסו עליה **כיאור מצרים**, העולה ומתפשט על כל גבול ארץ מצרים ומשקה אותה, באופן שע"י הרשעים האלה היה ראוי תתרעש הארץ, ותשוב אל טבעה להיות למטה מן המים, ויצופו המים את כל הארץ בגלל הרעים האלה, **ויאבל כל יושב בה** כי ימותו כולם. הנה זה היה ראוי אלא שאין רצוני לאבד העולם, כי אם

(ט) והיה ביום ההוא וכו' והבאתי השמש בצהרים, שהם צרות גדולות עם השאר העולם קיים כאשר יבוא ביאורו בס"ד. וזה אומרו **והיה** לשון שמחה, כי על שע"י צרות אלו אין העולם מתבטל, כאשר בהרעשת הארץ להציף כל המים שתחתיה למעלה.

(ט) והיה ביום ההוא נאום אדני ה' וכו'.

הנה אומרו **והחשכתי לארץ** הוא מיותר אחרי אומרו **והבאתי השמש בצהרים**. **ב'**, אומרו **ביום אור** כי שאחר בא השמש לא נשאר אור, ואין להשיב שהוא כפל ענין במלות שונות, כי שני קושיות הם למה כפל ולמה שנה.

אמנם אם יצויר יבוא השמש בחצי היום, לא תהיה שקיעתו מתחת לארץ, כי אם למעלה מהרקיע, ותישאר הארץ משוללת שמש, אך עדיין יהיה אור בעולם גם שלא יהיה בו שמש, כי גבול חשך הלילה עדיין לא הגיע, אמר **והבאתי השמש בצהרים** ועדיין יהיה אור בעולם, כי עדיין אינו מן חשך הלילה, אך **והחשכתי לארץ ביום אור**, טעם היות עדיין אור אחשיך לארץ קודם בא הלילה, ויהיה הנמשל כי שמש המאיר לעולם היא שכינה לעם ישראל, וידוע שכל עוד ששכינה עמנו אין רעה שולטת בהם, כמאמרם ז"ל **באיכה רבתי** שאמר הקדוש ברוך הוא כל זמן שאני בתוכה, אין אומות העולם שולטים אסלק שכינתי וכו', על כן אמר כי טרם תבוא עליהם רעה יסלק שכינתו, וזהו **והבאתי השמש בצהרים**, שבעיקר הצלחתם יביא השמש שיסלק שכינתו מעל הארץ ועדיין יהיה קצת אור, כי גם שעיקר שכינה נסתלקה לא יבצר מהשאר בחינת התפשטותה, כי זהו אשר לא זזה מכותל מערבי, באופן שמהראוי היה שגם אור מציאות ההתפשטות הנשאר ימנע צרות מישראל, אלא גודל העונות גורמים שיחשיך הוא יתברך לישראל בצרות, עם היות **ביום אור** אשר לא נעדר מציאות ההתפשטות האמור, ולמען תכירו ותדעו כי הע"ז אשר עבדתם היא סבות רעתכם.

על כן **(י) והפכתי חגיכם**. שחדשתם לשם ע"ז **לאבל**, כי בהם אביא לכם רעה שתאבלו בהם, והשירים ששרתם בחגים לע"ז, יהפכו **לקינה** על המתים בחגים ההם, **ועל מתניכם** שהייתם אוזרים לרוץ לע"ז, אלביש **שק** ועל ראשיכם שהייתם כורעים בה לפניה אתן **קרחה, ושמתיא כאבל** בן **יחיד** שלא נשאר אחר לאביו כך תהיה הרעה לכל שלא ישאר כמעט איש, ועם שגם אבל יחיד בסוף האבלות כמעט נשכח, אף זאת תהיה אחריתה מרה **כיום מר** הוא יום המיתה.

יא הנה ימים באים נאום אדני ה'

והשלחתי רעב בארץ לא-רעב ללחם ולא-צמא למים כי אם-לשמע את דברי ה' :

יב ונעו מים עד-ים ומצפון ועד-מזרח ישוטטו לבקש את-דברי-ה' ולא ימצאו :

יג ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא :

יד הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלוהיך דן וחי דרך באר-שבע ונפלו ולא-יקומו עוד:

(יא) הנה ימים באים נאום אדני ה' וכו'. הנה פסוקים אלו יראו בלתי מתקשרים אלו עם אלו ולא עם הקודם, ואחשבה כי אחר אומרו את כל הרעה הזאת הבאה עליהם, עד אומרו שלא תהיה אחריה הרעה מתמעטת והולכת, כי אם **אחריה כיום מר** כמפורש, ראה יתברך כי הלא בדבר הזה תאבד תקוות ישראל חלילה, והלא ידענו כי אבינו שבשמים חושב מחשבות להיטיב אחרינו, כמאמר הכתוב והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה כו' ו**שבת עד ה' אלוהיך וכו', ושב ה' אלוהיך את שבותך ורחמך וכו'**, על כן לבל יתייאשו מן הרחמים דבר נחמה ואמר **הנה ימים באים וכו'**, והוא כי עיקר הטובה אשר נקוה ממנו יתברך, הלא הוא כי יערה עלינו רוח קדושה ממרום, שנרדוף אחריו בתשוקה גדולה ולשתות בצמא את דבריו, שאם לא יעשה כן ויניחנו בבחירתנו הרעה, לא יהיה אפשר לקבל טובה העתידה, על כן אמר **הנה ימים באים** שהחשך אשר לכם לרדוף אחרי ההבל, כרעבתנים לידבק באלוהי נכר, אשלח בכם רוח ממרום שתהיו כרעבים ושוקקים לשמוע דבר ה', כי **והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם וכו' כי אם לשמוע את דברי ה'**, ולא בלבד איש איש במקומו כי אם יהיו גולים לבקש, כי (יב) **ונעו מים עד ים ומצפון עד המזרח ישוטטו** אלה מפה ואלה מפה **לבקש את דבר ה'**, ומאשר **לא ימצאו** אין צריך לומר אשר אין טבעם ללכת אחרי תענוגי העולם, כי אם אפילו הבתולות היפות והבחורים, אשר דרך תשוקתם היא תענוגי העולם ולא דברי ה', (יג) ביום ההוא **שלא ימצאו דבר ה'**, **תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא** הנזכרה לשמוע דבר ה', כי יגעלו בתענוגי העולם ויבקשו לשתות בצמא את דבר ה', והעניין שעל ידי כן ישיב ה' בצחצחות תורתו ומטובו, כי יתן ה' את דודיו לעמו ישראל אמן כן יהי רצון, וכהתימו לדבר נחמה זו חזר אל תוכחתו הראשונה להוכיח הנביא את בני דורו.

ואמר (יד) **הנשבעים באשמת שומרון** את רעיהם. על ענייניהם ששבועתם היא באשמת שומרון, היא ע"ז שבשומרון, ואשר **אמרו להם חי אלוהיך דן** שאתם נשבעים בו **וחי דרך באר שבע** הוא ירושלים, כי הסולם שהראה הוא יתברך ליעקב היו רגליו בבית אל הוא לוז, וראשו בשמים נגד באר שבע ואמצע שיפועו נגד ירושלים, נמצא שדרך באר שבע הוא בית המקדש, באופן שהיו שני כתות אחת יושבי שומרון **הנשבעים באשמת שומרון** היא **דן**, ועם שגם עגל אחר בבית אל, הנה **בספר הזוהר** אמרו חז"ל כי של דן הייתה הנקבה ומושכת את העם יותר, ואחד שכנגדו הם יושבי ירושלים ויהודה האומרים לנשבעים ההם, **חי אלוהיך** שהוא **דן** שנשבעת בו **וחי דרך באר שבע**, שמשתפים הטומאה עם הקדושה ונשבעים בזה ובזה כאחת, עם היות שעושים עיקר מהקדושה, שמכנה לאלוהים את דן אל שכנגדו ולא אל עצמו, ועוד שאינו אומר **וחי ירושלים** כי אם **דרך באר שבע**, לבלתי הזכיר את ירושלים עם דן.

עם כל זה אחר ששיתף וכלל בשבועתו את דן אלו השתי כתות עליהם אני אומר **ונפלו ולא יקומו עוד**, ולבאר נפילתם אמר **ראיתי את אדני נצב על המזבח וכו'.**

פרק ט

א ראיתי את-אדני נצב על-המזבח ויאמר-הך הכפתור וירעשו הספים
ובצעם בראש כלם ואחריתם בחרב אהרג לא-ינוס להם נס ולא-ימלט להם פליט :
ב אם-יחתרו בשאול משם ידי תקחם ואם-יעלו השמים משם אורידם :
ג ואם-יחבאו בראש הכרמל משם אפוש ולקחתי
ואם-יפתרו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את-הנחש וינשכם :
ד ואם-ילכו בשבי לפני איביהם משם אצוה את-החרב והרגתם
ושמתי עיני עליהם לרעה ולא לטובה :

(א) ראיתי את אדני נצב על המזבח וכו'.

ראוי לשים לב.

מה ענין המזבח לזה.

ב. אומרו הך הכפתור וכו' מה הוא הכפתור הלזה אם הוא כמאמר ז"ל בויקרא רבה הכפתור זה יאשיהו וירעשו הסיפים אלו סנקליטין שלו והוא מאמר המתרגם הלא כמו זר נחשב, כי הלא יאשיהו לא חטא זולתי שיצא להלחם עם פרעה נכה, שבטח על תשובת ישראל שהייתה ברמאות, והייתה מיתתו דומה לצינים פחים, ואיך ייעד הוא יתברך מיתתו בכלל עושי רשעה.
ג. אומרו ובצעם בראש כלם שיראה משמעו שיבקע בראש כלם ולא פירש את מי יבקע ולא מי הם אשר בראשם יבקע את אלו, ואם היה אומר ויצע הסיפים, הייתי אומר שעליהם יאמר בצעם, אך לא אמר כי אם שירעשו בלבם, ואם חוזר אל הכפתור היה לו לומר ובצעו, והנה ארז"ל שעון הגזל הוא בראש כל העונות, ואם כן היה לו לומר ובצעם בחירק הבי"ת, ועוד דמאן דכר שמיהו דעונות שעליהם יאמר כלם.

ד. אומרו ואחריתם שאם יאמר על הנשארם בהם היה ראוי יאמר ושאריתם.

ועוד שאם הנשארם בחרב יהרוג ולא ישאר להם נס או פליט, א"כ תהיה כליה חלילה ולא יעלה על לב יעשה כליה חס ושלום.

ה. אומרו (ב) אם יחתרו בשאול וכו' היעלה על לב שלברוח מפניו ימלטו לגיהנום,

וגם מה היא החתירה ההיא,

ועוד שלמה יקחם, טוב טוב הוא להניחם שם, כי שם ימקו בעונם.

- ו. אומרו **ואם יעלו השמים וכו'**, היעלה על לב רשעים בני תמותה על רשעתם יעלו השמים.
- ז. אומרו **(ג) ואם יחבאו בראש הכרמל**, כי איך תצדק החבאה מפני ה' בראש הכרמל, שהוא מקום מגולה אפילו לבני אדם.
- ח. אומרו **אחפש ולקחתיים** האם חיפוש יצטרך הוא יתברך לקחתם,
- ט. אומרו **ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים**, האם יסתר איש לנגד עיני יוצר הכל, והאם **קרקע הים** נסתר מעיני ה', האם המים סתר לו שלא יראה מה שתחתיהם.
- י. היעלה על לב אנשים ליסתר **בקרקע הים**, והלא טרם יגיעו שמה ימותו תוך המים אשר לים מכסים.
- יא. אומרו **משם אצוה את הנחש** ולא אמר משם אעלה, כאומרו אם יעלו השמים משם אורידם.
- יב. אומרו **(ד) ואם ילכו בשבי לפני אויביהם וכו'**, כי הלא כל החלוקים הקודמים הן שימלטו להיחבא, אך השבי הוא עצמו עונש מאתו יתברך.

אמנם לבוא אל העניין נזכיר מאמרם ז"ל על פסוק:

והתוית תיו על מצחות האנשים וכו' שציוה הקדוש ברוך הוא להתוות תיו דיו לצדיקים שהוא תיו תחיה, ותיו של דם לרשעים שהיא תיו המוות, אמרה מידת הדין למה יחיו הצדיקים והיה להם למחות ברשעים, אמרה מידת רחמים גלוי וידוע לפני שלא היו מקבלים מהם, אמרה מידת הדין אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי, מיד אמר לכתוב תיו מיתה לכולם ולהתחיל מן הצדיקים הה"ד. **וממקדשי תחלו**, אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי, ויחלו מן הזקנים אשר פתח הבית ע"כ.

ויתכן כי גם שם אדני הוא שכינה שהוא מידת הדין הרפה, הייתה מסכמת לבלתי המית את הצדיקים, רק מידת הדין הקשה הייתה שקיטרגה.

ובזה נבוא אל העניין

אמר ראיתי את אדני הוא שכינה, **נצב על המזבח** אשר שם מקומה לכפר על ישראל, ואמר למלאך **הך הכפתור** הוא בית המקדש, **וירעשו הסיפים** הם הצדיקים מעמידי המקדש בזכותם, כי לפי מידתה שהוא מידת הדין הרפה, הייתה רוצה שיתרעשו ויצטערו אך לא שימותו הצדיקים, ואחר אומרו הנמשך ממידתה אמרה ובצעם לומר עם היות כי הנמשך ממידתי הוא כך. צופה אני אשר יהיה בזמן הפקידם, כי ובצעם השליח שאני מצווה לו ואומרו **הך וכו'**, כי יבקים ויכריתם בראש כל שאר ישראל, שהוא כי יצווה יתברך עליהם, הוא שממקודשיו יחלו להמיתם בראש, וגם אנכי שלא היה ממידתי להמיתם, אחריתם יהיה כי אני בעצמי אהרוג, כי גם שיהרגום אויבים אני העושה במה שאמנע מהם שום הצלה, שלא ינוס

להם נס ולא ימלט מהם פליט, והעניין הוא כי אפשר שהצדיקים יהיו שלא יבצר מהם עונות, אלא שהרוב זכיות ויצטרכו לרדת שאול במותם למרק מיעוט העונות.

או אפשר יהיו צדיקים גמורים לגמרי כולם או קצתם, שבמותם השמים יעלו ולא ירדו שאולה, על שני הבחינות אמר **(ב) אם יחתרו בשאול**. שילכו שאולה למרק מיעוט אשמותם ויחתרו להם חתירה להימלט מההרג באומרם טענה, כי למה להם לידון בשתי דינים, כי אחר שעתידים לידון בגיהנום שם ימרקו גם עוון שלא מיחו. על טענה זו אמר **(ב) אם יחתרו בשאול משם ידי תקחם** להביאם לעולם הזה ליהרג, כי משפט אשר לא ימחה, הוא, כי דם הרשע אשר לא הזהירו הצדיקים, ליהרג ברשע כי דמו מידו יבקש, כלומר אחר שאפילו אחר היותם בשאול הייתי מחזירים ליהרג, טוב טוב הוא להורגם מעתה, ואם יהיו מהסוג השני שיהיו צדיקים גמורים שלא יהיה להם עוון למרק בגיהנום, ומיד במותם יעלו השמימה, ומעתה יאמרו שאחר שהם כל כך צדיקים לא יענשו על שלא מיחו, ומה גם עם היות שגלוי לפניו יתברך שלא יקבלו, גם זה לא יועיל למו כי אם יעלו השמימה משם אורידם, שאביאם לעולם לקבל עונשם, כלומר לכן מעתה אהרגם.

(ג) ואם יבקשו לה' ממחבוא להיחבא בראש הכרמל. הוא אליהו שקדש שמו יתברך בראש הכרמל, שהיה זכות אשר אין לו שיעור, ואם יהיה בהם כהנים מזרע אליהו או מתלמידיו, שיתחבאו תחת צלו משם אחפש ולקחתיים, כי אדרבה ממקום שבאו להיחבא ולימלט, משם יחייבם ולקחתיים להענישם, כי אומר שאדרבה עם בואם ממנו הם חייבים, שהיה להם ללמוד ממנו לקנא קנאת ה' ולמחות ברשעים וזהו **משם אחפש וכו'**, ואם יהיה בהם מי שיסתרו מנגד עיני בקרקע הים, והוא אנשים שלפי יחס זכיותם זוכים שישליך ה' במצולות ים כל חטאתם, שהוא כי יעלים עיניו יתברך מטמאותם וידביקם במצולות ים העליון, אשר שם חלאת החיצונים ומבליעים ומבטלים שם מין במינו, ומסתיר עיניו יתברך מהם, ועל זה אמר ואם יסתרו מנגד עיני מהביט אל אשמותם, להיות שהם במצולות ים הוא **קרקע הים**, אין צריך לומר שלא יתבטל עונם זה בתוך החיצונים, כי אם שאדרבה **משם אצווה את הנחש**, שהוא עיקר החיצונים ונשכם, **(ד)** ואם הם לנכות עונם ילכו מעצמם בשבי **לפני אויביהם**. שישימו עצמם בעול מלך בבל לשלא יהרגום, לא יסכון למו לנכות ההרג על ידי השבי, כי הנה **משם אצווה את החרב וכו'.**

ה ואדני ה' הצבאות הנוגע בארץ ותמוג ואבלו כל-יושבי בה
ועלתה כיאר כלה ושקעה כיאר מצרים :
ו הבונה בשמים (מעלותו) ואגדתו על-ארץ יסדה

הַקְרָא לְמִי-הַיִּים וַיִּשְׁפְּכֶם עַל-פְּנֵי הָאָרֶץ ה' שְׁמוֹ :
 ז הַלּוֹא כִבְנֵי-כְשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם-ה'
 הַלּוֹא אֶת-יִשְׂרָאֵל הֶעֱלִיתִי מֵאָרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכְּפָתוֹר וְאַרְם מִקִּיר :
 ח הִנֵּה עֵינֵי אֲדֹנָי ה' בַּמַּמְלָכָה הַחֲטָאָה
 וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲפֹס כִּי לֹא הִשְׁמִיד אֲשֶׁמִּיד אֶת-בַּיִת יַעֲקֹב נְאֻם-ה' :
 ט כִּי-הִנֵּה אֲנִי מַצְוֶה וְהִנְעוֹתִי בְּכָל-הַגּוֹיִם אֶת-בַּיִת יִשְׂרָאֵל
 כְּאֲשֶׁר יִנּוּעַ בְּכַבְרָה וְלֹא-יִפּוֹל צְרוּר אָרֶץ :
 י בְּחֶרֶב יָמוּתוּ כָל חֲטָאֵי עַמִּי הַאֲמָרִים לֹא-תִגִּישׁ וְתִקְדִּים בְּעֵדֵינוּ הַרְעָה :

(ה) **ואדני וכו'** הנה מלבד הקשר גם השני כתובים הבאים כאחד, הם משוללי הבנה וקשר את קצתם עם קצתם כי כולם מקשה, אך יהיה כי אחרי אומרו כמה מיני ייעודי צרות על ישראל, ואשר באו עליו כמה צרות ולא שבו עדין יתברך כאמור למעלה, אמר עתה היעלה על רוחכם שמבלי יכולת חלילה אני סובל ומאריך לכם, לא כן הוא, כי דעו כי הנה ואדני שהוא שם אדני אשר הוא אחרון שבשמות, מהכח אשר לו מה' הצבאות. דע כחו על כל העולם שאלו היה נוגע לארץ נגיעה מה, תספיק למוג הארץ ולהטביעה תחת מים ולהשחית כל יושביה, וזהו הנוגע לארץ ומיד ותמוג, כי ימסו פניה ויהיו למים ועלתה כיאור כלה, כי כל המתמוג ממנה שהוא נעשה מים יעלו ויתפשטו על כלה כיאור, באופן כי תשקע הארץ ובזה **ואבלו כל יושבי בה**, כי אשר בארץ יגווע, ואל תתמהו כי הנה ראיתם שבטבע כיוצא בזה ביאור מצרים.

זוה אומרו **כיאור מצרים** שיאור מצרים צף על כל אדמת מצרים שנה שנה, כך כל המתמוג מפניה צריך יעשה כן שיצוף ויעלה על כל הארץ.

ואם תאמר, ולמה לא יעשה כן באותם מעייסים לפניו, הלא הוא כי יקר הוא העולם הזה לפניו וקשה לו יתברך לאבדו, והוא הנודע מחכמת האמת כי אין מידותיו יתברך מתייחדות למעלה אם לא ע"י העולם השפל, כי ע"י כשרון תורה ומעשים טובים שבארץ הלזו, ומה גם בהיותם שלום ואחדות ביניהם, מתאחדות שורשי נשמותם למעלת הדבקות בו יתברך, מה שאין כן על ידי עולם המלאכים, והוא כי נשמות ישראל הם חלק אלוה ממעל, ועל כן יש נפש מבחינת חסד, ויש מבחינת גבורה, ויש מבחינת רחמים, והייחוד העליון גם הוא משלשת בחינות אלו, ובכן בצדקותם והתאחדם עולה אור מעשיהם למעלה, עד שלשה בחינות מידותיו יתברך, ונעשה ייחוד עליון שהיא שמחתו יתברך עד אין תכלית.

(ו) וזה אומרו **הבונה בשמים**. הוא עולם המלאכים מעלותיו זו למעלה מזו כבנין העניין, ערבות שהוא מצד החסד כנודע, ומכון מצד הגבורה ומעון מצד הרחמים, אך היעשות שלשת

מעלות אלה אחדות ואגודה אחת, אין נעשה למעלה בשמים, אך נעשת **אגודתו** שהוא העשות אגודה לפניו יתברך בארץ.

זהו ואגודה שלו שהוא שלשה בחינותיו שאין אגודה פחותה משלשה, שהיא שמחתו יתברך, יסד העשות אגודה זו ולא בשמים כי אין מלאכים עושים אגודתו יתברך, כי אם הם שלש מעלות בנויות זו למעלה מזו, אך לא יעשו אגודה כי אם ע"י שוכני ארץ, כלומר שעל כן חביב העולם הזה לפניו יתברך לבלתי כלותו, כי אם מאריך וחושב מחשבות לתקנו.

ושמא תאמר, אם כן אפוא, למה הציף שלישו של עולם בדור אנוש, דע כי גם זה היה מן הרחמים על העולם, וזהו אם תראה היותו יתברך **קורא למי הים וישפכם על פני הארץ**, בפעולה ההיא ה' בעל הרחמים שמו, כי היה ראוי למחות את הכל ובזה נתפייס והשאיר השאר.

או יאמר, הלא אמרתי כי אם אדני אלוהים נוגע בארץ, מיד תמוג **ואבלו כל יושבי בה** שיגועו כולם, ואם כן הוא איך בדור אנוש לא עשה כך, רק **קרא למי הים וישפכם** והציף שלישו של עולם בלבד, וגם לא נמוג העולם כי אם שנשפכו מימי הים בלבד, הלא הוא, כי אז היה על ידי שם הרחמים שהוא ה' שמו, אך מה שאמרתי אני הנוגע לארץ ותמוג וכו', הוא ע"י מידת הדין שהוא שם אדנות כמפורש בפסוק.

והנה הוא צריך לפרש, כי מה שאגודתו על ארץ יסדה הוא ע"י ישראל בתורה ומצות, ועל כן מסיים מאמרו ואומר **(ז) הלא כבני כושיים וכו'**. לומר האם קלים אתם בעיניכם, אצלי הלא **כבני כושיים אתם לי בני ישראל** בתמיהא, כלומר שאם כיתר אומות אתם אין יתרון לכם על האומה הדחוייה שבכולם, ואם תאמרו שאם **העלתי את ישראל ממצרים**, גם כן העלתי את **פלשתים מכפתור וארם מקיר**, אין זו הוראה שאתם והם שווין לפני, כי **(ח) הנה עיני ה'**. בממלכה החטאה מאלה **והשמדתי אותה** פעם אחת, אך לא את ישראל עם שחטאים הם לפני, וזהו אפס כי **לא השמד אשמד**, כלומר כי גם שעתיד בית המקדש ליחרב פעמים, לא אשמידם בשום אחד מהם **נאם ה'**, כי ע"כ שעבדתי אותם למלכויות לנכות אשמותם.

זהו **(ט) כי הנה אנכי מצוה והניעותי בכל הגוים את בית ישראל**. ובזה ינוכו אשמותם באופן שלא יפול צרור ארץ, כי אחשוב מחשבות לבלתי ידח מהם נדח, מש"כ היו נעים ומשועבדים לגוים שהיו אבודים חלילה.

ושמא תאמרו אם כן לא היה ראוי ימותו מישראל כלום, והלא אמרת למעלה שכמה ימותו בחרב, לזה אמר (וי) **בחרב ימותו כל חטאי עמי**. היינו דווקא האומרים לא תגיש וכו', ועם כל זה לא יפול צרור ארץ כמדובר.

**יא ביום ההוא אקים את-סכת דוד הנפלת
וגדרתי את-פרציהו והרסתי אקים ובניתיה כימי עולם :**
יב למען ירשו את-שארית אדום וכל-הגוים אשר-נקרא שמי עליהם נאם-ה' עשה זאת :
**יג הנה ימים באים נאם-ה' ונגש חורש בקצר ודרך ענבים במשך הזרע
והטיפו ההרים עסיס וכל-הגבעות תתמוגגנה :**
**יד ושבתי את-שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו
ונטעו כרמים ושתו את-ייןם ועשו גנות ואכלו את-פריהם :**
טו ונטעתים על-אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר-נתתי להם אמר ה' אלהיך:

(יא) **ביום ההוא אקים את סוכת דוד וכו'.**

ראוי לשים לב מה היא **סוכת דוד**, אם הוא ישראל למה קורא אותם סוכה ולמה מכנה אותם לדוד.

ועוד אומרו **הנופלת** לשון הווה, ובמקום אחר הוא אומר **נפלה לא תוסיף קום** שהוא לשון עבר.

ועוד אומרו **פרציהו** והול"ל פרצותיה, אם ח"ו חוזר אל סוכת דוד הנזכר.

ועוד אומרו **הריסותיו** לשון רבים ולשון זכר, ואחר כך אומר **ובניתיה** לשון יחיד ולשון נקבה.

ועוד שאם חוזר אל סוכת דוד, למה תחילה אומר אקים ואח"כ אמר לשון בנין.

ועוד מה המה אלה **ימי עולם**.

ועוד אומרו **(יב) למען ירשו את שארית אדום וכו'**. איך ירושה זו היא נתינת טעם אל האמור,

ועוד אומרו **וכל הגוים אשר נקרא שמי עליהם**, כי הלא לא על הגוים נקרא שם ה'.

אמנם הנה שלשה המה העלובים בגלות ובשעבוד המלכויות.

א', כביכול **השכינה** שבגלות.

שני, **ישראל** עמה.

שלישי, **ביהמ"ק**.

ועל שלשתם אמר, **על הראשונה היא השכינה ביום ההוא אקים את סוכת דוד** היא השכינה הסוככת ומרחפת על בניה, אשר מזמן עמוס ע"י פשעי יהודה ופשעי ישראל, הייתה כמתחלת

להיות נופלת, ועל סוף שני החורבנות נאמר עליה נפלה וכו'. וזה יהיה ביום קץ שהוא התחלת הגאולה, כי אז תהיה לה קימה מיד אך עדיין לא תהיה לה בחינות בנין **כימי עולם**.

אך אחרי קומה אתקן את השני הוא ישראל וגדרתי את פרציהן, הב' פרצות שנעשו בהם הן שני כתרים שניתנו בראש כל אחד ואחד מישראל, כמאמר ר' סימון פרק ר' עקיבא שאמר בחורב טענו ובחורב פרקו, שנאמר **ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב**, והוא כמפורש אצלנו במקומו שהוא העדי שאמר הוא יתברך **ועתה הורד עדייך מעליך**, והוא העדי שאמר רשב"י במדרש שהיה זיין ושם המפורש חקוק בו, וביארנו בביאור שיר השירים, שהן הם השני כתרים שקשרו בראש כל אחד מישראל, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, והן שני אורות קדושים מן השמים המעטרים אותם, כענין צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, שהן אורות זכויותיהם המפורש אצלנו במקומו כי ע"כ נאמר עטרותיהם ולא אמר עטרות בראשיהם, ואותם העטרות הם זכויות אשר אחד מהם עושה אותם **בני חורין משעבוד מלכויות, והשני בני חורין ממלאך המוות**, והוא ענין כאומרו שהעדי שהיה להם בהר חורב היה זין ושם המפורש חקוק בו, כי זין הוא ענין חירות מהשעבוד מלכויות שהוא כזין לינצל מהם, והשם המפורש הוא רמז לחרות ממלאך המוות, כמו שאמרו ז"ל כי כשהיה מלאך המוות בא ליקרב אצל משה ליטול נפשו, היה מזכיר שם המפורש ומבריחו, הנה כי שם המפורש הוא המגין ממלאך המוות, והם השני כתרים שאמר ר' סימון שהיה העדי שהתנצלו ממנו בהר חורב, ויהיה כי אם היו נשארים הכחות ההם בישראל היו אבודים, כי המיתה והשעבוד הן הם תיקונם כנודע, ומסיים המאמר הנזכר בגמרא, שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזירם לישראל לעתיד לבוא, שנאמר **ופדויי ה' ישובו ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם**, ועל תיקון השני פרצות שנעשו בישראל הנז', כאשר התנצלו את עדים הם השני כתרים החוזרים לעתיד, יאמר פה **וגדרתי את פרציהן**.

ואחר כך יתוקן הדבר השלישי, והוא **בית המקדש** אשר נהרס בבית שני, כמו שאמרו ז"ל **באיכה רבתי** כי שלשה שרים הרס כל אחד כותל אחד שהם מזרח צפון דרום, על זה אמר **והריסותיו אקים**, ואז שיתוקנו שלשת הדברים שהם **שכינה וישראל וביהמ"ק**, אז לא בלבד תהיה הקמה **לשכינה** היא **סוכת דוד**, כי אם **ובניתיה** כי תתייחס לבנין קיים ולא לסוכה, ותהיה מבונה על מכונה העליונים המריקים עליה עד בלי די, **כימי עולם** הם ששת ימי הבריאה הם ימים של העולם, כי אז הייתה שכינה מבונה בעצם, והיא הייתה אדריכל העושה כללות ופרטות כל מעשה בראשית.

ולמה צריך עד היום ההוא להביא את כל הטובה הזאת, לזה אמר **(יב) למען ירשו וכו'** לומר מה שאמרתי ביום ההוא על השלשה דברים הנאמרים, שהם **שכינה וישראל ובית המקדש**,

אין צורך הגשת היום ההוא על השכינה ועל המקדש, כי אין מצדם צורך אל השם ליתקן, כי אם מה שהוצרך היות ביום ההוא דווקא, היינו **למען ירשו ישראל את שארית אדום** עד הזמן ההוא, וכן את **כל הגוים וכו'**, והוא כי נאמר בתורה **ביום ההוא כרת ה' את אברם לאמר, לזרעך נתתי וכו' את הקני ואת הקניזי כו'** שהם עשרה עממין, אך לא ניתנו לישראל רק שבעה, נשאר שלשה עד לעתיד לבוא ואחד מהם הוא ארץ אדום כנודע מרז"ל, כי בזמן הזה וירושה לעשו נתן לו הוא יתברך **ירושה לעשו**, ועליו אמר עמוס **למען ירשו את שארית אדום**, ולכלול גם השנים האחרים אשר לא ניתנו לישראל עד לעתיד, אמר **וכל הגוים אשר נקרא שמי עליהם**, שהוא כל העשרה שנקרא ה' עליהם ליתנם לישראל, באומרו **כרת ה' את אברם וכו' את הקני וכו'**.

ושמא תאמרו אולי לא יזכו ישראל לכל הטובה הזאת כי הבחירה חופשית ביד כל האדם, ומי יודע אם יבחרו בטוב, לזה אמר אל תהרהר בדבר כי הלא **נאם ה'** הוא שהוא עושה זאת, ודברו יתברך **לא ישוב ריקם**, והוא מאמרם ז"ל שכבר הבטיח הקדוש ברוך הוא, שלסוף יעשו ישראל תשובה בסוף הגלות על כל פנים שנאמר **והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וכו' ושבת וכו' ושב ה' את שבותך וכו'**.

או יאמר, הלא יקשה בעיניך אמרי הגויים אשר נקרא שמי עליהם, כי איך נקרא שמי על הגויים, אך פירושו הוא כי **נאם ה'** אשר אמר שהוא עושה זאת, לזה אני אומר **אשר נקרא שמי עליהם**, כי נזכר שמי בנאם שאמרתי שאני עושה זאת, והוא מה שכתבנו בברית בין הבתרים שנאמר שם, כי ה' כרת ברית עם אברם לתת עשר עממין ביד ישראל, הוא ענין אומרו אשר נקרא שמו עליהם כאמור.

או יאמר אל יעלה על רוחכם שלעשות הדבר הגדול האמור צריך יתברך להתאמץ לעשות, כי דעו אפוא כי אין דבר קשה לפניו כלל, כי אם בהבל פי מאמרו כי **נאם ה'** אשר ינאם בו הוא עשה זאת, על דרך אומרם ז"ל לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקדוש ברוך הוא העולם, כי אם בדבר ה' וכבר שמים נעשו.

(יג) הנה ימים באים נאום ה' וכו'. אמר אל תתמה בכל הדברים הגדולים הנאמרים אשר יהיו ביום ההוא הנזכר בכתובים הקודמים, כי הלא בעיניך תביט קודם ליום ההוא, גדול השופע שלא בטבע שיהיה לך בביטחון אל כל הטוב גמורה, כי **הנה ימים באים** בימות המשיח אשר **נגש חורש בקוצר**. והוא מאמר המשורר **הלוך ילך נושא משך הזרע**, שהולך וזורע בשדה ובשבו מסוף השדה **יבא נושא אלומותיו**, כי מיד הצמיח ונגמרה התבואה ונושאה אלומות ונושאן בידו, והוא מאמרם ז"ל שעשה הוא יתברך עם איוב מעין העתיד, שהבקר היו חורשות

דהיינו כמפורש אצלנו שאחר הטלת הזרע חרשו לכסות הזרע עפר, ומיד צמחה התבואה והאתונות היו רועות אותה על ידיהן, וזה יאמר **ונגש חורש בקוצר**, שהחורש חורש להפך התבואה שהוטלה בארץ, והקוצר קוצר אחריו עד שנמצא נדחק ונגש החורש, שעד סמוך לו ממש הוא קוצר, כי אין התבואה שוהה מלעלות עד שיהיה הקוצר רחוק מהחורש, כי אם מיד שהוא חורש ומכסה הזרע צומחת ועולה, באופן שהחורש נגש ממנו ונדחק, כי אומר נגש הוא מגזרת לא תגוש את אחיך, וכן **דורך ענבים** יהיה נגש **במושך הזרע** לזרוע, שכל כך זמן מתמיד דריכת הענבים עד שיגישנו **מושך הזרע**, ודוחק אותו יעזוב הדריכה, ויעזרנו לזרוע ולקצור הצומח מיד, באופן שיניח הדורך הגתות מלדרוך ומלבצור כל יתר הענבים המבושלים, והם יזובו מאליהם עד **שיטפו ההרים עסיס**, עד למטה מכל הכרמים שבשפועי ההרים, אך **הגבעות** שאינן משופעים כהרים, כי לא גבוהות וצרות בראשיהן הנה, כגבעות שהם רחבות ובהם מישור בצד מה לא יוחלק ויזרק כעסיס מיד למטה, כי אם יתעכב העסיס המעוכב בהן על דרך מאמר הכתוב ברביבים **תתמוגגנה**, שהוא ע"י התמדת מימי הגשמים, כן יהיה על ידי התמדת העסיס בהם **שהגבעות תתמוגגנה**.

ושמא תאמרו, מה יסכון כל ריבוי הטובה אם לא ירבו אוכליה, האם טובה היא שיתמוגגו הגבעות בעסיס, ואין בני אדם לשתות את הכל, הנה דע לך כי **(יד) ושבתי את שבות עמי ישראל** וארבה אותם כל כך, כי **ובנו ערים נשמות וישבו**, כי לא יספיקו להם הבלתי נשמות, וכן לא יספיק להם כל העסיס הנזכר בכרמים הנמצאים, כי אם עוד יוסיפו **ונטעו כרמים ושתו את יינם**, כי לריבוי העם ישתו כל העסיס הנזכר וגם כל היוצא מהכרמים החדשים.

גם כיון לומר שלא יצטרכו לא לשכור בית זה מזה, ולא לקנות יין או פירות זה מזה, כי אם **ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם** ולא של אחרים, וכן **ועשו גנות ואכלו את פריהם** במ"ם ולא בנו"ן כי אינו חוזר אל הגנות כי אם אל בעליהם שלא יצטרכו זה לזה, כי אם איש תחת גפנו ותחת תאנתו וכל אחד אוכל משלו, ואמר שעם כל זה לא ישמנו ויבעטו כי הנה **(טו) ונטעתיים וכו'.**

וראוי לשים לב כי אומרו ונטעתיים כו' הוא ענין אומרו ולא ינתשו כו',

ועוד אומרו אדמתם זה פעמים.

ועוד כי בשני אומר נתתי להם ולא נאמר כן בראשון,

ועוד אמר אלוהיך ולא אמר אלוהיכם,

אך הנה ארץ העליונה היא ארץ חיים, שעליה אמרה תורה למען יאריכון ימירך על האדמה, והוא מאמר הכתוב לעולם ירשו ארץ, לרז"ל האומרים כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ. ולעומתה היא אדמת ארץ ישראל אשר יש לה

שייכות רב עם העליונה, ועל כן להיות נפשות ישראל מהעליונה, חיבב להם הוא יתברך ארץ ישראל למטה, למען קדושים יהיו בגוף ונפש נתונים בין קדש לקדש, ובכן בהיות ישראל צדיקים, אשר אז הם מקושרים ונטועים בארץ העליונה, אז א"י התחתונה מחזקת בהם ולא תגעל בהם, והוא מאמרם ז"ל, למה צדיק דומה בעוה"ז לאילן שהוא נטוע במקום טהרה, אך כאשר אינן צדיקים שאינן נטועים בארץ העליונה, אז גם התחתונה גועלת בהם כאשר קרה לנו זה פעמים בחורבן ראשון ובחורבן שני, אמנם לעתיד ישפיע עלינו רוח ממרום, שעל ידי כך נהיה צדיקים נטועים בארץ העליונה, ועל ידי כך לא תגעל הארץ התחתונה בנו.

זוה אומרו **ונטעתי על אדמתם** היא האדמה העליונה, שתהיו צדיקים נטועים במקום טהרה, ועל ידי כך **לא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם** היינו א"י התחתונה, כי לא תגעל בהם ויהיו יושבים בה תמיד שלא יגלו עוד, ואיך יהיה אז לכם מה שלא היה להם כן עד כה, הלא הוא כי אז **אמר ה' כי אלוהיך יקרא ולא אלוהיכם**, כי תהיו בעלי אחדות כאיש אחד, ועל ידי כך תזכו אל קיום והעמדת הטובה.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם ברוך ה' לעולם אמן ואמן.